

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΧΑΡΙΑ. ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΗΣ
ΨΑΛΤΙΚΗΣ
ΤΕΧΝΗΣ

ΒΟΛΟΣ

2005

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΧΑΡΙΑ. ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΗΣ
ΨΑΛΤΙΚΗΣ
ΤΕΧΝΗΣ

Β Ο Λ Ο Σ

2 0 0 5

Στους καλούς μου μαθητές,

ὅσοι κατὰ καιροὺς μὲ ἐμπιστεύθηκαν
ὡς διδάσκαλο τάχα τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης
στὰ ἱεροψαλτικά ἀναλόγια,
στὶς Σχολές Μουσικῆς καὶ τὰ Ὠδεῖα,
στὸ Μουσικὸ Σχολεῖο Βόλου,
στὸ Τμῆμα Μουσικῶν Σπουδῶν τοῦ Ἀ.Π.Θ.,
ὅπου μὲ κάλεσε ὁ Πανάγιος Τριαδικὸς Θεός,

μὲ βαθιὰ ἀγάπη
ἀφιερώνω

Κ. Χ. Κ.

© 2005 Κωνσταντῖνος Χαρίλ. Καραγκούνης,
Αμοργού 6B, Άγία Παρασκευή, Τ.Κ. 385 00, Βόλος
Τηλ. & Fax: 24210.56633 – Κινητό: 6947774647

Π ε ρ ι ε χ ό μ ε ν α

❖ Περιεχόμενα	7
❖ Πρόλογος	9
❖ Βιβλιογραφία.	11
❖ Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη στὴν Ὁρθόδοξο Λατρεία.	15
- Ἁγιοπνευματικὴ δωρεὰ πρὸς τὸν ἄνθρωπο.	15
- Ἁγιοπνευματικὴ δωρεὰ πρὸς τὴν Ἐκκλησία.	16
- Χειραγωγικὸς καὶ σωστικὸς ρόλος.	18
- Ἡ σημερινὴ κατάσταση.	19
❖ Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη στὴν Θεία Λειτουργία.	23
- Διάκριση Ἀκολουθιῶν καὶ Μυστηρίων.	23
- Ἡ σημερινὴ κατάσταση τῆς Θείας Λειτουργίας.	26
- Ἡ πρόταση τῆς Ἐκκλησιαστικῆς καὶ Πατερικῆς Παραδόσεως.	28
❖ Ὁ Παιδαγωγικὸς Ρόλος τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης στὴν Θεία Λατρεία.	31
- Παιδαγώγηση διὰ τῆς συμμετοχῆς.	31
➤ Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη κινεῖ ὅλα τὰ μέλη τοῦ σώματος.	32
➤ Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη κινεῖ ὅλες τὶς πνευματικὲς λειτουργίες.	32
➤ Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη ἀσκεῖ τὴν ψυχὴ.	32
- Παιδαγώγηση μέσω τῆς Ὑμνογραφίας.	32
- Παιδαγώγηση μέσω τῶν Συμβολισμῶν τῆς Ψαλτικῆς Πράξεως.	33
➤ Ἡ ὀκτωηχία.	34

➤ Τὸ "ὁμοφώνως ψάλλειν".	34
➤ Τὸ "ἀπὸ Χοροῦ ψάλλειν".	35
➤ Τὸ "ἰσοκράτημα".	37
➤ Τὰ "Κρατήματα".	38
➤ Ἡ στάση τοῦ ἱεροψάλτου.	38
- Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη διδάσκει ὑπακοή, ὑποταγὴ καὶ ταπείνωση.	39
- Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη εἶναι διακονία ἀγάπης.	41
- Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη διδάσκει τὸ "ἄριστον μέτρον".	43
- Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη θεραπεύει τὸν νοῦν.	43
❖ Ὁ Κατηχητικὸς Ρόλος τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης (Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη ὡς μέσον Κατηχήσεως)	45
- Ἡ συμμετοχὴ κατηχεῖ.	48
➤ Στις κατηχητικὲς ομάδες.	49
➤ Στὸ ἐκκλησίασμα.	49
- Κατήχηση μέσω τῆς Ὑμνογραφίας.	51
- Ἡ Κατήχηση ὡς ἀπόκτηση γνώσεως.	51

Π ρ ό λ ο γ ο ς

Στὸ Βόλο, στὶς 28 Ἀπριλίου τοῦ 2004, ἡμέρα Τετάρτη, ἡ Ἐνωσι Θεολόγων Ν. Μαγνησίας σὲ συνεργασία μὲ τὴν Ἱερά Μητρόπολη Δημητριάδος, τὸ Γραφεῖο Σχολικῶν Συμβούλων Θεολόγων καὶ τὸ Μουσικὸ Σχολεῖο Βόλου, διοργάνωσε μίαν Θεολογικὴ Ἡμερίδα μὲ Θέμα «Υποδειγματικὴ Θ. Λειτουργία γιὰ μαθητὲς Γυμνασίου – Λυκείου καὶ Τ.Ε.Ε.». Στὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς ἡμερίδος ἐτελέσθη μίαν Θ. Λειτουργία, στὸν Ἱ. Ναὸ Ἁγίου Νεκταρίου Ν. Ἰωνίας Βόλου, στὴν ὁποία ἐλειτούργησε -στὸ κέντρον τοῦ ναοῦ- ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Δημητριάδος καὶ Ἄλμυροῦ κ.κ. Ἰγνάτιος καὶ ἔψαλαν δύο Χοροὶ ἀπὸ μαθητὲς καὶ μαθήτριές μου στὸ Μουσικὸ Σχολεῖο Βόλου. Ἀκολουθῶς, κατὰ τὴν διεξαγωγὴ τῆς Ἡμερίδος, συμμετεῖχα μὲ τὴν εἰσήγησιν «Ὁ Παιδαγωγικὸς καὶ Κατηχητικὸς Ρόλος τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης κατὰ τὴν Θεία Λειτουργία». Τὸ κείμενον ἐκείνης τῆς εἰσηγήσεως, ἐλαφρῶς προσαρμοσμένον καὶ συμπληρωμένον μὲ κάποιες ἀκόμη, ἰδίας θεματικῆς, ἐργασίες, ἐκδίδω στὴν παρούσα μελέτη μὲ τίτλον «Ζητήματα Θεολογίας τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης». Ἀντὶ ἄλλου προλόγου, μεταφέρω ἐδῶ τὴν εἰσαγωγικὴ προσφώνησιν τῆς εἰσηγήσεώς μου, ἡ ὁποία μὲ ἐκφράζει βαθύτατα.

*«Σεβασμιώτατε Ποιμενάρχα τῆς θεοσώστου Μητροπόλεως Δημητριάδος καὶ Ἄλμυροῦ, κ.κ. Ἰγνάτιε,
πανοσιολογιώτατοι, καὶ αἰδεσιμολογιώτατοι πατέρες,
κ. Πρόεδρε τῆς Ἐνώσεως Θεολόγων τοῦ Ν. Μαγνησίας,
κ. Σύμβουλε τῶν Θεολόγων,
κ. Προϊστάμενε τῆς Δευτεροβάθμιας Ἐκπαιδεύσεως Μαγνησίας,
κ. κ. συνάδελφοι,
θεόφιλος καὶ φιλόθεος ὁμήγυρις,*

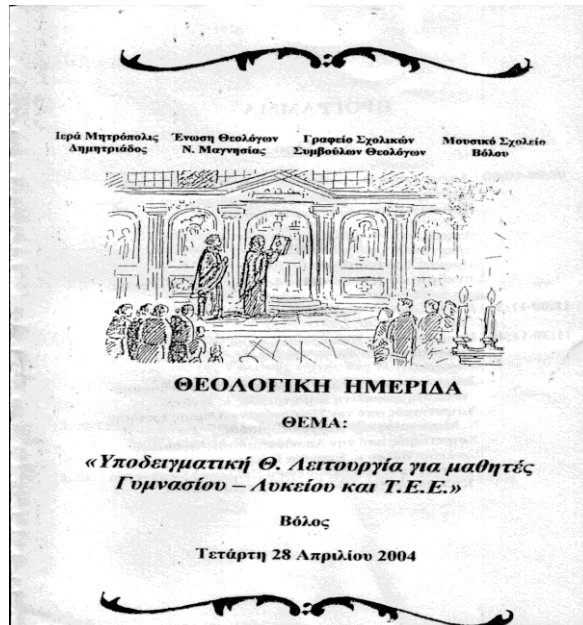
εἶναι ἀνείπωτος ἡ χαρὰ τῆς ψυχῆς καὶ ἀκόμη ἄφατος καὶ ἀνέκφραστος ἡ αἴσθησις τοῦ μεγέθους τῆς τιμῆς, τὴν ὁποία περιεποιήθησαν στὸ πρόσωπόν μου οἱ πρωτοστάτες καὶ διοργανωτὲς τῆς παρούσης Ἡμερίδος, καλώντας με νὰ συμμετάσχω στὶς ἐργασίες αὐτῆς. Καὶ εἶναι ὄντως ἀδύναμος ὁ νοῦς καὶ βραδυτάτη ἡ γλῶσσα ἐνὸς ἀπείρου καὶ ἐλαχίστου, ὡς ἐγώ, κατὰ τὴν ὥραν τῆς παρουσίας του ἐνώπιόν σας, προκειμένου νὰ ὁμιλήσῃ γιὰ τὸ πελώριον ζήτημα τοῦ Ἐκκλησιασμοῦ κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ ἀνερμηνεύτου Μυστηρίου τῆς Θείας Ἐυχαριστίας, τῆς Ἱερᾶς Λειτουργίας τῆς στρατευομένης καὶ θριαμβευούσης Ἐκκλησίας τοῦ Ἄμνου τοῦ Θεοῦ, τοῦ αἵροντος τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου.

Ἐπέλεξα νὰ ὀμιλήσω γιὰ τὸν «Παιδαγωγικὸ καὶ Κατηχητικὸ ρόλο τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης κατὰ τὴν Θεία Λειτουργία», διότι εἶναι πράγματι ἀκράδαντος ἡ πίστη μου στὴν δύναμη τῆς ἱεραῆς αὐτῆς τέχνης, διότι ἀκούω τὴν φωνὴ τῶν Πατέρων, οἱ ὁποῖοι διακηρύσσουν, ὅτι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἐδώρησε στὸν ἄνθρωπο τὴν λατρευτικὴ μουσικὴ, ἀλλὰ καὶ διότι -ἐπιτρέψτε μου φοβοῦμαι, ὅτι στὴν ἐποχὴ μας ἡ πολύτιμος αὐτὴ δωρεὰ τείνει νὰ μείνῃ ἀνεύρητος καὶ ἀνεκμετάλλευτος καί, ὡς ἐκ τούτου, ἀδύναμος νὰ χειραγωγῇ τοὺς πιστοὺς πρὸς τὴν θεογνωσίαν καὶ τὴν σωτηρίαν εἰς δόξαν τοῦ μόνου Τριαδικοῦ Θεοῦ.

Ὅμως, μωρὸς νοῦς, ἄλαλα χεῖλη καὶ δύσκαμπος γλῶσσα ἀδυνατοῦν νὰ συνθέσουν λόγον Κυρίου, γι' αὐτὸ καὶ θὰ δανεισθοῦμε τὸν Πνευματέμφορο νοῦ καὶ τὴν ἀψευδῆ γλῶσσα τῶν Πατέρων, γιὰ νὰ ὑπενθυμίσωμε στὴν ἀγάπη σας, τί τὸ Πνεῦμα λέγει στὴν Ἐκκλησία καὶ τί ἐκεῖνοι ἐξέφρασαν καὶ ἔπραξαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέματος. *Εὐχηθεῖτε, Σεβασμιώτατε.*»

Θερμὲς εὐχαριστίες ἐκφράζω καὶ ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ στὸν Πρόεδρο τῆς Ἐνώσεως Θεολόγων Μαγνησίας κ. Απόστολο Ζαχαρὸ καὶ τὰ μέλη τοῦ Δ.Σ. τῆς Ἐνώσεως, γιὰ τὴν πρόσκλησή μου στὴν Ἡμερίδα ἐκεῖνη.

Κωνσταντῖνος Χαρίλ. Καραγκούνης
Βόλος, 9ῆ Ὀκτωβρίου 2005
Μνήμη Ἀποστόλου Ἰακώβου τοῦ Ἀλφαίου
τῶν δικαίων Προπατόρων Ἀβραάμ καὶ Λῶτ.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α

ΑΓΓΕΛΙΝΑΡΑΣ Κ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ, Ἡ οὐσία τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς καὶ ὁ παιδαγωγικὸς αὐτῆς χαρακτήρ, Σάμος 1972.

ΑΛΥΤΙΖΑΚΗΣ Ε. ΑΝΤΩΝΙΟΣ, Τοπικοὶ ἰδιωματισμοὶ στὸ Λειτουργικὸ μέλος, Θεσσαλονίκη 1993.

ΑΛΥΤΙΖΑΚΗΣ Ε. ΑΝΤΩΝΙΟΣ, Ὁ χαρακτήρας τῆς ὀρθοδόξου Ψαλτικῆς, Θεσσαλονίκη 1995.

ΑΛΥΤΙΖΑΚΗΣ Ε. ΑΝΤΩΝΙΟΣ, Ἡ λειτουργικὴ μουσικὴ κατὰ τὸ Μ. Βασίλειο, Θεσσαλονίκη 1981.

ΑΛΥΤΙΖΑΚΗΣ Ε. ΑΝΤΩΝΙΟΣ, Θέματα Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, Θεσσαλονίκη 1978.

ΑΜΑΡΓΙΑΝΝΑΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, Τὸ ἦθος στὴ Μουσικῆ, Ἀθῆναι 1995.

ΒΛΙΑΓΚΟΦΤΗΣ Ι. ΘΩΜΑΣ, Προβληματισμοὶ πάνω σὲ θέματα τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἡ βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ὡς λατρευτικὸ μέσο καὶ ἑλληνοχριστιανικὴ παράδοση, Θεσσαλονίκη 1982.

ΒΟΥΡΛΗΣ ΘΕΟΔ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, Θέματα Ἱερᾶς Ψαλμωδίας, Ἀθῆναι 2000.

ΒΟΥΡΛΗΣ ΘΕΟΔ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, Δογματικοθητικαὶ ὄψεις τῆς Ὁρθοδόξου Ψαλμωδίας, Ἀθῆναι 1991.

ΒΟΥΡΛΗΣ ΘΕΟΔ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, Ἡ ἱερὰ Ψαλμωδία ὡς μέσον ἀγωγῆς (Ἡθικομουσικολογικὴ μελέτη), Ἀθῆναι 1995.

ΒΟΥΡΛΗΣ ΘΕΟΔ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, Ἐκκλησιαστικὴ Ὁρθόδοξος Ὑμνολογία καὶ Μουσικὴ, Ἀθῆναι 1986.

ΓΑΛΑΝΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ, Μελωδία καὶ ποίησις εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Μουσικὴν, Κωνσταντινούπολις 1963.

ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ ΣΤ. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ, Οἱ ὕμνοι τῆς Ἁγίας Ἀναφορᾶς. Ἀναδρομὴ στὸ παρελθὸν καὶ σκέψεις γιὰ τὴν ψαλμωδία, μὲ ἀφορμὴ τὰ λεγόμενα "Λειτουργικά", Θεσσαλονίκη 1990.

ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ ΣΤ. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ, "Σῶσον μέ, θεολογοῦντα Σε" - Ἡ μελωδικὴ ἔνδυση τῆς ὕμνογραφίας στὸ νέο στιχηραρικὸ γένος μελοποιίας, Θεσσαλονίκη 2003.

ΔΕΛΗΜΠΑΣΗΣ Α.Δ., Ψάλλετε συνετῶς". Διατι δὲν ἐπιτρέπεται ἡ ἐνόργανος λατρεία, Ἀθήναι 1982.

ΔΕΝΤΑΚΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, Ὁρθόδοξος Λατρεία καὶ μουσικὸν ὄργανον, Ἀθήναι 1977.

ΔΕΝΤΑΚΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, Σημειώσεις Λειτουργικῆς, πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τοῦ Ὡδείου Ἀθηνῶν, Ἀθήναι 1980.

ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Χ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, Ἡ Μουσικὴ εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Λατρείαν, Ἀθήναι 1961.

ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΑΧΕΛΩΟΥ, Ποιμαντικὴ δεοντολογία τῆς Ἱεροψαλτικῆς, Ἀθήναι 1995.

ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗΣ ΧΑΡΙΑ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, Διαφορὲς μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Ρωμαιοκαθολικῶν σὲ θέματα λατρείας (ἀνέκδοτον).

ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗΣ ΧΑΡΙΑ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, Ἐνόργανη Λατρεία καὶ Ὁρθόδοξη Πνευματικότητα, Βόλος 1996.

ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗΣ ΧΑΡΙΑ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, Ἡ Παράδοση καὶ Ἐξήγηση τοῦ Μέλους τῶν Χερουβικῶν τῆς Βυζαντινῆς καὶ Μεταβυζαντινῆς Μελοποιίας, Ἀθήναι 2003.

ΜΑΞΙΜΟΣ ΛΑΟΔΙΚΕΙΑΣ, Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, Ἀθήναι 1952.

ΜΑΞΙΜΟΣ ΛΑΟΔΙΚΕΙΑΣ, Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ, Ἀθήναι 1963.

ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ Δ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ, Ἀρμόνιον καὶ Ὁρθόδοξος Πνευματικότης. Τὸ πρόβλημα τῆς χρήσεως μουσικῶν ὀργάνων στὴ λατρεία, Ἀθήναι 1970.

ΜΟΥΣΙΚΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, Γνωμοδοτήσεις περὶ τοῦ ὁμοιομόρφως ψάλλειν ἐπ' Ἐκκλησίαις, Κωνσταντινούπολις 1906.

ΜΟΥΣΙΚΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, Ὑπόμνημα πρὸς τὴν Α.Θ.Π. τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Μελέτιον τὸν Δ' - Περὶ τοῦ ἐντελῶς ἀδυνάτου τῆς ἐναρμονίσεως τῶν μελῶν τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς ἄνευ ἀλλοιώσεως καὶ παραμορφώσεως αὐτῶν, Κωνσταντινούπολις 1923.

ΜΟΥΣΙΚΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, Κρίσεις ἐπὶ τῆς "Μουσικῆς Παιδαγωγίας" Νικολάου Παγανά, Κωνσταντινούπολις 1900.

ΠΑΠΑΔΗΜΟΣ ΑΛ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ, Πώς δέον νὰ ἐκτελῶνται καὶ ψάλλωνται τὰ Ἐκκλησιαστικὰ Ἄσματα, Καρνές 1960.

ΠΑΠΑΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, Ὁρθόδοξη Λατρεία καὶ Θερησκευτικὴ Ἀγωγή, Θεσσαλονίκη 1987.

ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ, Ἡ Βυζαντινὴ μουσικὴ ὡς ὀρθόδοξος ἐκκλησιαστικὴ ὑμνωδία, Ἀθῆναι 1971.

ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ, Μουσικολογικὰ Ἀνάλεκτα - Ἔρευνα τῶν προβλημάτων καὶ ζητημάτων τῶν σχετιζομένων πρὸς τὴν θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν ὄψιν τῆς πατρῴας μουσικῆς ὡς αὕτη παραδίδεται σήμερον καὶ ἐκτελεῖται εἰς τοὺς Ὁρθοδόξους ναοὺς, Ἀθῆναι 1975.

ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ, Βασικὰ γνωρίσματα τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, Κοζάνη 1991.

ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ, Ἐγχειρίδιον Ἱεροψάλτου - Βασικαὶ τοῦ Ἱεροψάλτου ὑποχρεώσεις ὡς συμβολὴ εἰς τὴν λειτουργικὴ ἀναγέννηση, Ἀθῆναι 1971.

ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ, Ὑμνολογικαὶ Μελέται, Ἀθῆναι 1970.

ΠΑΣΣΙΑΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ, Τὸ Λειτουργικὸ ἦθος στὴ Βυζαντινὴ Μουσικὴ, Θεσσαλονίκη 1993 (ἀνέκδοτον).

ΠΕΡΙΟΣ Κ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ, Εἰσηγήσεις βελτιώσεων τῆς Θείας Λατρείας πρὸς τὴν ἀγίαν καὶ Ἱ. Σύνοδον τῆς Ἱεραρχίας τῆς ἀγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας (Ἦτοι τῆς "Θείας Λειτουργίας", τοῦ "Ἑσπερινοῦ" τῆς Ἁγ. Πεντηκοστῆς, τοῦ Βασικοῦ Συμβόλου τῆς ἀγίας ἡμῶν πίστεως καὶ ἄλλων τινῶν προσευχῶν καὶ εὐχῶν, Ἀθῆναι 1978.

ΣΤΑΘΗΣ Θ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ, Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη στὴν Ὁρθόδοξη λατρεία, Ἀθῆναι 1983.

ΣΤΑΘΗΣ Θ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ, Ἡ ὀρθόδοξη ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ, Ἀθῆναι 1983.

ΦΙΛΟΘΕΟΣ ΠΡΟΙΚΟΝΗΣΟΥ, Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ, Κωνσταντινούπολις 1953.

ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ, Περὶ καταρτισμοῦ ὁμοιομόρφου συστήματος ἐν τῷ ψάλλειν, Κωνσταντινούπολις 1908.

Ἡ ΨΑΛΤΙΚῆ ΤΕΧΝῆ ἘΙΝ Ὁ Ὀρθόδοξο Λατρεία

Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία καυχᾶται γιά δύο πράγματα: Γιά τόν Σταυρόν τοῦ Κυρίου καί γιά τήν ἱερά Παράδοση τῶν Πατέρων της. «Οἱ τὰ πάντα καλῶς διαταξαμενοι ἅγιοι Πατέρες» πολὺ ἐνωρὶς ἔδειξαν ζωρότατο ἐνδιαφέρον γιά τήν διαμόρφωση τῆς λατρευτικῆς πράξεως τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία, συνάζουσα "εἰς τὸ αὐτὸ" τοὺς πιστοὺς, ἀποβαίνει τύπος ἐπὶ γῆς τῆς Κοινωνίας τῶν Προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος. Οἱ Πατέρες, λοιπόν, ἐφρόντισαν -θά ἔλεγε κανεῖς, ἔσπευσαν- νὰ στολίσουν καί νὰ ἐξοπλίσουν τήν Ὀρθόδοξο Λατρεία μὲ τήν μεγάλη δωρεὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο, τήν ἱερά μουσική. Γνωρίζουμε καλῶς, πῶς οἱ μεγαλύτεροι Ἱεράρχες (ὁ Μέγας Βασίλειος, ὁ Χρυσόστομος Ἰωάννης, ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ὁ Κλήμης Ἀλεξανδρείας - ποιόν νὰ πρωτοθυμηθῆ κανεῖς) ὠμίλησαν γιά τήν μουσική, διέκριναν τήν κοσμική μουσική ἀπὸ τήν σεμνή προσευχητικὴ ὑμνωδία, διέβλεψαν τὸν πρωταγωνιστικὸ ρόλο τῆς μουσικῆς στὴν Θεία Λατρεία ὡς χειραγωγικὸ καί σωστικὸ μέσο¹ καί ἐνθέρμως ὑπεστήριξαν καί καθώρισαν τήν χρήση της στὶς λατρευτικὲς συνάξεις.

✱ ἌΓΙΟΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΔΩΡΕΑ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ἌΝΘΡΩΠΟ

Ὁ Κλήμης Ἀλεξανδρείας ἀντιλαμβάνεται ὡς ἐξῆς τήν δωρεὰ αὐτή: «Τὴν λειτουργίαν δὲ τὴν θεϊκὴν διαχωρίζων, ψάλλει τὸ Πνεῦμα. "Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ἤχῳ σάλπιγγος;" καὶ γὰρ ἐν

---

¹ Κ. Χ. Καραγκούνη, *Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη ὡς σωστικὸ μέσο τῆς Θείας Λατρείας*, Ἐφημερὶς "Πληροφόρηση" Ἰ. Μητροπόλεως Δημητριάδος, Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 2003.

ἤχῳ σάλπιγγος ἀναστήσει τοὺς νεκρούς. "Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ψαλτηρίῳ" ὅτι ἡ γλῶττα τὸ ψαλτήριον Κυρίου. "Καὶ ἐν κιθάρα αἰνεῖτε αὐτόν" κιθάρα νοεῖσθω τὸ στόμα, οἶονεὶ πλήκτρῳ κρουόμενον τῷ Πνεύματι. "Ἐν τυμπάνῳ καὶ χορῶ αἰνεῖτε αὐτόν" τὴν Ἐκκλησίαν λέγων τὴν μελετήσασαν τῆς σαρκὸς τὴν ἀνάστασιν ἐν ἠχοῦντι τῷ δέρματι. "Ἐν χορδαῖς καὶ ὄργανῳ αἰνεῖτε αὐτόν" ὄργανον τὸ σῶμα λέγει τὸ ἡμέτερον, καὶ χορδὰς τὰ νεῦρα αὐτοῦ, δι' ὧν ἐναρμόνιον εἴληφε τὴν τάσιν καὶ κρουόμενον τῷ Πνεύματι τοὺς φθόγγους ἀποδίδωσι τοὺς ἀνθρωπίνους. "Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν κυμβάλοις ἀλαλαγμοῦ" κύμβαλον τοῦ στόματος τὴν γλῶτταν λέγει, ἢ τοῖς κρουομένοις ἐπηχεῖ χεῖλεσι διὰ τοῦτο ἐπεφώνησεν τῇ ἀνθρωπότητι. "Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον" ὅτι πᾶσαν, ἣν ἐποίησεν, ἐπεσκέψατο πνοήν. Εἰρηνικὸν γὰρ ὡς ἀληθῶς ὄργανον ὁ ἀνθρωπὸς ἐστίν... ἐνὶ δὲ ἄρα ὄργανῳ, τῷ Λόγῳ μόνῳ τῷ εἰρηνικῷ, ἡμεῖς κεχρήμεθα, ὧ γε-ραίρομεν τὸν Θεόν...»².

✱ ἌΓΙΟΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΔΩΡΕΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Σὲ κάθε περίπτωση, μάλιστα, οἱ Πατέρες θέτουν τὸ ζήτημα σὲ ἀγιοπνευματικὴ βάση. Ἐφ' ὅσον στὴν Ἐκκλησία τίποτε δὲν χορηγεῖται καὶ δὲν προάγεται χωρὶς τὴν "τελειωτικὴ" δύναμη καὶ ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἡ εἰσαγωγή καὶ χρῆση τῆς μουσικῆς στὴν Λατρεία δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελεῖ τυχαία πράξη, «ἔργο χειρῶν ἀνθρώπων», ἐπιλογή πρόχειρος καὶ ἀπερίσκεπτος. Ὁ Μ. Βασίλειος εἶναι κατηγορηματικὸς καὶ ἀφοπλιστικὸς³: «Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε τὸ Πνεῦμα τὸ Ἁγιον δυσάγωγον πρὸς ἀρετὴν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, καὶ διὰ τὸ πρὸς ἡδονὴν ἐπιρρεπὲς τοῦ ὀρθοῦ βίου καταμελούντας ἡμᾶς τί ποιεῖ; Τὸ ἐκ τῆς μελωδίας τερπνὸν τοῖς δόγμασιν ἐγκατέμιξεν, ἵνα τῷ προσηνεῖ καὶ λείψω τῆς ἀκοῆς τὸ ἐκ τῶν λόγων

² Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας, Παιδαγωγός, 2, PG 8, 441.

³ Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία εἰς τὸν Α' Ψαλμόν, 1, PG 29, 212.

ὠφέλιμον λανθανόντως ὑποδεξόμεθα.» Σὲ ἐλεύθερη ἀπόδοση: «Ἐπειδὴ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα εἶδε ὅτι τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων δύσκολα παιδαγωγεῖται στὴν ἀρετὴ καὶ ὅτι ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι εἴμαστε ἐπιρρεπεῖς πρὸς τὴν ἡδονὴ καὶ παραμελοῦμε τὸν ὀρθὸ βίον, γι' αὐτὸ τί ἔπραξε; Ἐκανε νὰ ἀναμιχθοῦν τὰ δόγματα καὶ οἱ ἀλήθειες τῆς πίστεως μὲ τὴν τερπνότητα τῆς μελωδίας, ὥστε, μὲ τὴν εὐχαρίστηση ποὺ δημιουργεῖ στὴν ἀκοή μας ἢ μουσικὴ, νὰ δεχώμαστε τὴν ὠφέλεια τῶν λόγων (τῶν Ψαλμῶν, τῶν ὕμνων, τῶν τροπαρίων κ.τ.ῶ.) χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνουμε («λανθανόντως») καὶ χωρὶς νὰ καταβάλουμε ἰδιαίτερα προσπάθεια.» Βεβαίως, ὁ λόγος τοῦ Μ. Βασιλείου δὲν χρειάζεται περαιτέρω σχόλια: Τὸ Πανάγιον Πνεῦμα εἶναι ὁ εἰσηγητὴς τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης στὴν Θεία Λατρεία. Στὸ ἴδιο μῆκος κύματος κινεῖται καὶ ὁ Γρηγόριος Νύσσης: «Ἐπεὶ οὖν πᾶν τὸ κατὰ φύσιν φίλον τῇ φύσει, ἀπεδείχθη δὲ κατὰ φύσιν ἡμῖν οὕσα ἢ μουσικὴ, τούτου χάριν ὁ μέγας Δαβὶδ τῇ περὶ τῶν ἀρετῶν φιλοσοφίᾳ τὴν μελωδίαν κατέμιξεν, οἷόν τινα μέλιτος ἡδονὴν τῶν ὑψηλῶν καταχέας δογμάτων, δι' ἧς ἑαυτὴν ἀναθεωρεῖ τρόπον τινὰ καὶ θεραπεύει ἢ φύσις.»⁴ Ὁμοίως, καὶ ὁ Μ. Ἀθανάσιος: «Ὡσπερ ἀρμονία τοὺς ἀύλους συντιθεῖσα μίαν τὴν συμφωνίαν ἀποτελεῖ, οὕτως, ἐπειδὴ καὶ ἐν τῇ ψυχῇ διάφορα κινήματα φαίνεται, καὶ ἔστιν ἐν αὐτῇ τὸ λογίζεσθαι, καὶ τὸ ἐπιθυμεῖν, καὶ τὸ θυμοειδέες, ἐκ δὲ τῆς τούτων κινήσεως καὶ ἢ τῶν μελῶν γίνεται τοῦ σώματος ἐνέργεια, βούλεται ὁ λόγος μὴ ἀσύμφωνον εἶναι τὸν ἄνθρωπον ἑαυτῶ μηδὲ διάστασθαι πρὸς αὐτόν... Ἴν' οὖν μὴ τοιαύτη τις ἐν ἡμῖν ταραχὴ γίνηται, θέλει τὴν ψυχὴν ὁ λόγος ἔχουσαν Χριστοῦ νοῦν, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, τούτω καθηγεμόνι χρῆσασθαι καὶ ἐν τούτω τῶν μὲν ἐν αὐτῇ παθητικῶν κρατεῖν, τῶν δὲ τοῦ σώματος

⁴ Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, I, Κεφ. Γ', ΒΕ-ΠΕΣ 66, 11-102. Ἡ πληροφορία παρὰ Ἀθ. Βουρλῆ, *Θέματα Ἱερᾶς Ψαλμωδίας*, τεῦχος Α', Ἀθῆναι 2000, σελ. 54.

μελῶν ἄρχειν, εἰς τὸ ὑπακούειν τῷ λόγῳ ἵνα, ὡς ἐν ἀρμονίᾳ τὸ πλήκτρον, οὕτως αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ψαλτήριον γενόμενος, καὶ τῷ πνεύματι προσέχων ὀλοκλήρως, καὶ πᾶσι τοῖς μέλεσι καὶ τοῖς κινήμασι ὑπακούη καὶ δουλεύη τῷ βουλήματι τοῦ Θεοῦ. Τῆς δὲ τοιαύτης τῶν λογισμῶν ἀταραξίας καὶ ἀκύμονος καταστάσεως εἰκῶν καὶ τύπος ἐστὶν ἡ τῶν Ψαλμῶν ἐμμελής ἀνάγνωσις. Ὡσπερ γὰρ τὰ τῆς ψυχῆς νοήματα γνωρίζομεν καὶ σημαίνομεν δι' ὧν προσφέρομεν λόγων, οὕτως, τῆς πνευματικῆς ἐν ψυχῇ ἀρμονίας τὴν ἐκ τῶν λόγων μελωδίαν σύμβολον εἶναι θέλων ὁ Κύριος, τετύπωκεν ἐμμελῶς τὰς ᾠδὰς ψάλλεσθαι, καὶ τοὺς ψαλμοὺς μετ' ᾠδῆς ἀναγινώσκεσθαι.»⁵

Ἀντίστοιχα ἀποσπάσματα συλλέγονται ἄπειρα ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν Πατέρων. Δυστυχῶς, ὅμως, -κατὰ παρατήρηση τοῦ καθηγητοῦ Ἀντ. Ἀλυγιζάκη- «μετὰ τοὺς μεγάλους Πατέρες καὶ ἰδιαίτερα τὸν Μ. Βασίλειο οἱ συζητήσεις πάνω στὴν θεολογία τῆς θρησκευτικῆς μουσικῆς ἄρχισαν τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα καὶ ἀναπτύχθηκαν ἰδιαίτερα ἀπὸ τοὺς Προτεστάντες. Στὴ συνέχεια, οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ ἀσχολοῦνται συστηματικὰ μὲ τὸ ἴδιο θέμα, ἐνῶ στίς μέρες μας τὸ Institut Catholique de Paris περιλαμβάνει ὀλόκληρο τομέα μὲ εὐρὴ πρόγραμμα ἔρευνας καὶ διδασκαλίας τῆς λειτουργικῆς μουσικῆς.»⁶

✿ ΧΕΙΡΛΩΓΙΚΟΣ ΚΑΙ ΞΩΤΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ

Θεία Λατρεία εἶναι τὸ σύνολο τῶν τελετῶν, τῶν Ἀκολουθιῶν καὶ τῶν Μυστηρίων τῆς πίστεώς μας, μὲ τὰ ὅποια

⁵ Μ. Ἀθανασίου, Ἐπιστολὴ πρὸς Μαρκελῖνον εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν Ψαλμῶν, 27-28, ΒΕΠΕΣ 32, σελ. 26. Ἡ πληροφορία παρὰ Ἀντ. Ἀλυγιζάκη, Ἡ Λειτουργικὴ Μουσικὴ κατὰ τὸ Μέγα Βασίλειο, σελ. 270.

⁶ Ἀντ. Ἀλυγιζάκη, ὁ.π., σελ. 271. Ἀνακοίνωση στὸ Ἐκκλησιαστικὸ σεμινάριο τῆς Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς Θυατείρων καὶ Μ. Βρετανίας στὸ Λονδίνο στίς 18-5-1981. Τόμος Ἐόρτιος Χιλιοστῆς Ἐξακοσιοστῆς Ἐπετείου Μεγάλου Βασιλείου, Θεσσαλονίκη 1981.

σύσσωμος ἡ ἐκκλησία «ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ» προσφέρει τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἀφοσίωσή της στὴν Μία, Ὁμοούσιο καὶ Ἀδιαίρετο Ἁγία Τριάδα, τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸ καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Ἡ Θεία Λατρεία τελεῖται καὶ προσφέρεται ἀδιαλείπτως, «ἐν ἑσπέρα καὶ πρωὶ καὶ μεσημβρία καὶ ἐν παντὶ καιρῶ» καὶ ἔχει κορυφαῖο σημεῖο τῆς τὴν τέλεση τοῦ Μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας στὴ Θεία Λειτουργία. Σκοπὸς τῆς Θείας Λατρείας εἶναι ἡ σωτηρία τῶν πιστῶν, γι' αὐτὸ καὶ συμμετέχουμε ὅλοι, κληρὸς καὶ λαός, ἱερεῖς καὶ ψάλτες καὶ ἐκκλησίασμα. Ἡ σωτηρία μας ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν καθημερινή, τὴν αἰώνιο ἐπανάληψη τῆς Σταυρικῆς Θυσίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μέσω τοῦ αἰωνίως ἐπαναλαμβανομένου Μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Στὴν Θεία Λατρεία ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη ἀποτελεῖ σωστικὸ μέσο, δηλαδή, μέσο γιὰ τὴν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ φωνὴ καὶ ἡ γνώση τῆς μουσικῆς εἶναι "τάλαντα", δῶρα τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο, ὥστε ὁ ἄνθρωπος δι' αὐτῶν νὰ ἀπεργάζεται τὴν σωτηρία του καὶ νὰ ἐπαληθεύῃ καθημερινῶς τὴν ἐπιβεβαίωση τῶν ἱερέων πρὸς τὸν Κύριο, «τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρομεν κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα». Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη, ἐπομένως, δὲν εἶναι αὐτοσκοπός, δὲν μπορεῖ νὰ καταντήσῃ "τέχνη γιὰ τὴν τέχνη". Εἶναι μέσον, βοηθητικὸ ἐργαλεῖο -ὅπως καὶ τὰ ἄλλα σωστικὰ μέσα: οἱ εἰκόνες, ὁ ἄρτος, ὁ οἶνος, τὸ ἔλεον, τὸ μύρον, τὸ θυμιάμα κ.ἄ.- μὲ τὸ ὁποῖο συμμετέχει καὶ ὁ λαὸς στὴν Θεία Λατρεία καὶ «χειραγωγεῖται» πρὸς τὴ σωτηρία του.

✿ Ἡ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΚΑΤΑΧΤΙΣ

Διανοήθηκε ποτὲ κανεὶς τοὺς ναοὺς μας χωρὶς εἰκόνες, τέμπλα, ξυλόγλυπτα, χωρὶς τὴν ὄσμη τοῦ θυμιάματος, χωρὶς τὸ ἀχνοφέγγισμα τῶν καντηλιῶν; Μπορεῖ κανεὶς νὰ φαντασθῇ προσευχὴ χωρὶς Σταυρὸ καὶ μετάνοια, Θεία Λειτουργία χωρὶς ἀντίδωρο; Μπορεῖ κανεὶς νὰ φαντασθῇ τὶς Ἀκολουθίες τῆς Ἐκκλησίας μας χωρὶς τὴν ἱερὰ Ψαλτικὴ Τέ-

χνη; Και όμως, πολλές φορές δαπανούμε εκατομμύρια για την ευπρέπεια των Οίκων του Κυρίου και καλώς πράττουμε, αδιαφορούμε όμως για την κατάσταση των ιεροψαλτικῶν ἀναλογίων, για τὸ ἂν ὑπάρχει ψάλτης στὴν ἐνορία μας ἢ στὸ χωριό μας, για τὸ πῶς αὐτὴ ἢ ἱερὰ τέχνη τῆς Ψαλτικῆς θὰ ἐπιβιώσει σήμερα, στὸν κλύδωνα τῆς παγκοσμιοποιήσεως καὶ τῆς προγεύσεως τοῦ Ἀντιχριστοῦ. Ἄς εἶναι ὅλα τὰ ἄλλα καλά καὶ πολυτελῆ καὶ δὲν βαριέσαι για τὸν ψάλτη. Ἀρκεῖ νὰ ὑπάρχει κανεὶς νεωκόρος ἢ καμμία πρεσβυτέρη νὰ ξέρη νὰ λέγῃ «Κύριε ἐλέησον» καὶ δὲν χρειάζεται περισσότερο. Βεβαίως, οὔτε λόγος δὲν γίνεται για ἐπιμόρφωση τῶν ιεροψαλτῶν -γιατι ὄχι καὶ τῶν κληρικῶν- ἐπὶ λειτουργικῶν - τελετουργικῶν καὶ μουσικῶν - μουσικολογικῶν ζητημάτων, ἢ σταθερὰ καὶ πάγια πραγματοποίηση τῶν ὁποίων εἶναι ἡ μόνη διέξοδος, ἐὰν φιλοδοξοῦμε νὰ συμβάλωμε, ἔστω ἐλαχίστως, στὴν ἀναμόρφωση καὶ ἀνανέωση τῆς λατρευτικῆς παραδόσεως τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας.

Ἀπ' τὴν ἄλλη πλευρά, μὲ παρρησία φροντίζουμε για ὅλα τὰ ἄλλα μέσα στὸ ναό, ποτὲ ὅμως δὲν ἀναρωτηθήκαμε ἂν μπορῆ νὰ γίνῃ καλλίτερη ἢ κατάσταση τῶν ιεροψαλτικῶν πραγμάτων σ' αὐτόν. Πῶς; Μὲ τὴ δική μας συμμετοχὴ στὸ ψαλτήρι, μὲ τὴν παρακίνηση τῶν παιδιῶν μας νὰ μάθουν τὴν Ψαλτικὴ Τέχνη, μὲ τὴν ὑπενθύμιση τοῦ καθήκοντος στὸν ἱερέα, ὅτι ὁ ναὸς ὀφείλει νὰ ἀποκτήσῃ Χοροὺς ψαλτῶν καὶ ὄχι δύο ψάλτες μόνους καὶ ἐρήμους, καὶ ὅτι οἱ Χοροὶ τῶν ψαλτῶν πρέπει νὰ ξεπηδήσουν μέσα ἀπὸ τὴν ἐνορία, ὄχι ἐξ ἀνάγκης νὰ προσλαμβάνωνται ξένοι ψάλτες, πού δὲν ἔχουν καμμία ζωτικὴ σχέση μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα.

Δυστυχῶς, καὶ οἱ τοπικοὶ ἄρχοντες στὴν πλειονότητά τους, ἂν ὄχι στὴν ὁλότητά τους, ὅταν παρίστανται στὸ ναὸ κατὰ τὶς ἐπίσημες τελετὲς καὶ δοξολογίες τοῦ κράτους, δὲν ἀναρωτιοῦνται, ἐὰν ἢ διαφύλαξη τῆς πατρῴας ἐκκλησιαστικῆς Ψαλτικῆς Τέχνης εἶναι μόνο χρέος τῆς ἐκκλησίας ἢ καὶ

τῆς πολιτείας, τὴν ὁποία ἐκπροσωποῦν. Ἄραγε ἡ Βυζαντινὴ Μουσικὴ δὲν ἀποτελεῖ καὶ αὐτὴ ἔθνικὸ θησαυρό, τὸν ὁποῖο ὑποχρεοῦται ἡ πολιτεία νὰ διασώζη, νὰ διασφαλίζη, νὰ διαδίδη, νὰ προβάλῃ διαρκῶς, ἢ τοῦλάχιστον νὰ ἐκτιμᾷ καὶ νὰ σέβεται, ἂν δὲ θέλει νὰ κάνῃ κάτι περισσότερο;

Ἡ πίστη τῆς Ἐκκλησίας μας στὴν δύναμη τῆς ἱερᾶς Ψαλτικῆς Τέχνης εἶναι πράγματι ἀκράδαντος· οἱ Πατέρες διακηρύσσουν, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐδώρησε στὸν ἄνθρωπο τὴν λατρευτικὴ μουσικὴ. Φοβούμεθα, ὅμως, ὅτι στὴν ἐποχὴ μας ἡ πολύτιμος αὐτὴ δωρεὰ τείνει νὰ μείνῃ ἀνενέργητος καὶ ἀνεκμετάλλευτος καί, ὡς ἐκ τούτου, ἀδύναμος νὰ χειραγωγῇ τοὺς πιστοὺς πρὸς τὴν θεογνωσίαν καὶ τὴν σωτηρίαν, εἰς δόξαν τοῦ μόνου Τριαδικοῦ Θεοῦ.

Ἡ ΨΑΛΤΙΚῆ Τέχνη ἐν τῇ Θεῖᾳ Λειτουργίᾳ

Εἶναι ὄντως ἀδύναμος ὁ νοῦς καὶ βραδυτάτη ἡ γλῶσσα, ὅταν πρόκειται νὰ ὀμιλήσῃ γιὰ τὸ πελώριο ζήτημα τοῦ ἐκκλησιασμοῦ κατὰ τὴν τέλεση τοῦ ἀνερμηνεύτου Μυστηρίου τῆς Θεῖας Εὐχαριστίας, τῆς ἱερᾶς Λειτουργίας τῆς στρατευομένης καὶ θριαμβευούσης Ἐκκλησίας τοῦ Ἀμνοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ «αἶροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου». Διόλου εὐκολώτερη δὲν εἶναι ἡ ἀπόπειρα σκιαγραφήσεως καὶ ὀριοθετήσεως τοῦ ρόλου τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης κατὰ τὴν διάρκειά τῆς Θεῖας Λειτουργίας. Ἐπειδὴ, λοιπόν, μωρὸς νοῦς, ἄλαλα χεὶρ καὶ δύσκαμπτος γλῶσσα ἀδυνατοῦν νὰ συνθέσουν λόγον Κυρίου, γι' αὐτὸ θὰ δανεισθοῦμε τὸν Πνευματέμφορο νοῦ καὶ τὴν ἀψευδῆ γλῶσσα τῶν Πατέρων, γιὰ νὰ ὑπενθυμίσωμε, τί τὸ Πνεῦμα λέγει στὴν Ἐκκλησία καὶ τί ἐκεῖνοι ἐξέφρασαν καὶ ἔπραξαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέματος, διαμορφώνοντας τὴν ὀρθόδοξο Πατερικὴ παράδοση.

✱ ΔΙΑΚΡΙΞΙΜΑ Ἀκολουθιῶν καὶ Μυστηρίων

Ὡς γνωστόν, οἱ τελετὲς τῆς Ἐκκλησίας μας διακρίνονται σὲ δύο μεγάλες κατηγορίες, στὶς Ἀκολουθίες καὶ τὰ Μυστήρια. Οἱ Ἀκολουθίες εἶναι τακτικὲς τελετὲς, οἱ ὁποῖες ἀνήκουν σὲ ὅλους τοὺς τελετουργικοὺς κύκλους: στὸν κύκλο τῆς ἡμέρας (Ἑσπερινός, Ὁρθρος, Ὡρες κ.τ.λ.), στὸν κύκλο τῆς ἑβδομάδος (π.χ. Παράκληση) στὸν κύκλο τοῦ μηνὸς (π.χ. Ἁγιασμός), στὸν κύκλο τοῦ ἔτους (Χαιρετισμοί, Παρακλήσεις Δεκαπενταγούστου κ.ἄ.). Οἱ Ἀκολουθίες, ὅμως, εἶναι καὶ ἔκτακτες ἢ περιστασιακές, ὅπως τὰ Ἐγκαίνια ναῶν ἢ ἄλλων ἰδρυμάτων, οἱ Ἁγιασμοὶ ἐπὶ παντὸς γεγονότος, τὰ Μνημόσυνα ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων κ.τ.ῶ. Ἡ ἄλλη κατηγορία τελε-

τῶν τῆς Ἐκκλησίας μας εἶναι ἐκείνη τῶν ἑπτὰ γνωστῶν Μυστηρίων⁷, σὰ ὅποια ὑπάγεται καὶ τὸ Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας κατὰ τὴν Θεία Λειτουργία.

Ἄς συγχωρηθῆ καὶ πάλι ἡ ὑπενθύμιση, ὅτι σὺν μὲν Ἀκολουθίᾳ σκοπὸς καὶ κυρίως ζητούμενο εἶναι ἡ προσευχὴ (προσωπικὴ ἢ κοινὴ), μὲ τὴν μορφήν εὐχαριστίας, δοξολογήσεως, ἱκεσίας, παρακλήσεως κ.λπ., σὰ δὲ Μυστήρια ὁ μυσταγωγῶν Ἐπίσκοπος -καὶ διὰ τῶν ἀντιπροσώπων του ἱερέων- γίνεται ὁ ἀγωγὸς τῆς Χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, προκειμένου νὰ ὀλοκληρωθῆ καὶ τελεσφορηθῆ ὁ σκοπὸς τῆς συνάξεως τῆς Ἐκκλησίας (Βάπτισις, Γάμος, Ἱεροσύνη, Θεία Εὐχαριστία κ.λπ.). Πρακτικῶς, ἡ κυρίως διαφορὰ εἶναι, ὅτι οἱ Ἀκολουθίαι ὠφελοῦν τὸν πιστό, πὺς τις παρακολουθεῖ, ἀλλὰ τὰ Μυστήρια ἀγιάζουν καὶ σώζουν τὸν μετέχοντα ἄνθρωπο. Σὺν Ἀκολουθίᾳ ἡ στρατευομένη Ἐκκλησία ἀσκεῖται καὶ ἀθλεῖται, ἐνῶ σὰ Μυστήρια στέφεται καὶ ἐπιβραβεύεται γὰρ τὴν ἀσκησὴν καὶ τὴν "νομίμως" ἀθλησὴν τῆς, συνενώνεται δὲ μὲ τὴν θριαμβεύουσα Ἐκκλησία.

Καὶ ἐνῶ ὅλα αὐτὰ εἶναι γνωστά, ἴσως δὲν ἔχει συνειδητοποιηθῆ ἡ θέσις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης σὰ ἀνωτέρω. Πρέπει, λοιπόν, νὰ γίνῃ κατανοητόν, ὅτι σὺν Ἀκολουθίᾳ ὑπερτερεῖ ἡ ψαλμικὴ καὶ ὕμνογραφικὴ ἀνάπτυξις τοῦ τελεουργικοῦ, ἐνῶ οἱ εὐχῆς καὶ δεήσεις τοῦ κλήρου εἶναι περιορισμένες, ἐφ' ὅσον ἐδῶ δὲν ἐπιζητεῖται ἡ καθόδος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, παρὰ μόνον ὡς εὐλογία καὶ ἀγιασμός τῶν πιστῶν. Ἀντιθέτως, σὰ Μυστήρια ἡ ἀνάγκη ἐπικλήσεως τῆς καθαγιαστικῆς καὶ τελεσιουργοῦ καθόδου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐπέβαλε τὴν συγγραφὴν ἐκείνων τῶν θεοπνεύστων, τῶν μεγαλειωδῶν (καὶ ὡς πρὸς τὸ μέγεθος) εὐχῶν καὶ τὸν περιορισμὸν τοῦ ψαλμικοῦ καὶ ὕμνολογικοῦ μέρους.

⁷ Κατ' ἄλλους περισσότερα, μεταξὺ αὐτῶν ἡ Κηδεῖα καὶ ὁ Μέγας Ἀγιασμός τῶν Θεοφανείων.

Ποῦ εὐρίσκεται, λοιπόν, ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη;

Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ, βεβαίως, ἐπενδύοντας τὸν λόγο, ἐπενδύει τὰ πάντα: Τοὺς Ψαλμούς, τοὺς ὕμνους, τὰ ἀναγνώσματα, τὶς δεήσεις, τὶς εὐχές - ἀκόμη καὶ τὶς μυστικῶς ἀναγινωσκόμενες, τὶς ἐκφωνήσεις, κάποτε - κάποτε καὶ τὸ κήρυγμα τοῦ Θείου Λόγου (!). Ἄρα, ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη εἶναι "πανταχοῦ παροῦσα", μὲ τὴν ἀπολύτως ἀπαραίτητη διευκρίνιση, ὅτι εἶναι διακριτικὴ τέχνη, ἐφ' ὅσον καὶ οἱ Πατέρες ποῦ τὴν ἐπενόησαν καὶ τὴν ἐρύθμισαν ἦσαν διακριτικοί. Στὶς Ἀκολουθίες τῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς ἀθλήσεως, ὅπου ἡ ὑπομονὴ καὶ ἡ πραότης οἰκοδομοῦν τὴν δοξολογία καὶ τὴν προσευχή, τὸ μέλος κυριαρχεῖ. Ὑψίστης καλλιτεχνικῆς ἀξίας δημιουργήματα ἔχουν γραφῆ γι' αὐτές, διότι ἐδῶ ἡ μουσικὴ καλεῖται νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν πραότητα καὶ νὰ διακοπήσῃ τὴν ὑπομονή. Σπεύδει νὰ παραμυθήσῃ τὸν κόπο τῆς ἀναμονῆς, τῆς ἀγρυπνίας, τῆς ὀρθοστασίας, τῆς γονυκλισίας, φροντίζει νὰ ἐκδιώξῃ τὸ "μέγα δεινόν" τῆς ραθυμίας, τὴν ἀκηδία, τὴν ἀνυπομονησία, τὴν ταραχή, τὸ ὀργιλῶδες καὶ νὰ ὑποβοηθήσῃ στὴν ἐπαγρύπνηση, ἀνανεώνοντας τὸ ἔλαιον τοῦ πιστοῦ, ὥστε νὰ μὴ σβῆσῃ ὁ λύχνος τοῦ φωτὸς κατὰ τὴν ἀναμονὴ τῆς «ὑπαντήσεως τοῦ Νυμφίου».

Ἡ διακριτικότης, ὅμως, τῆς Ψαλτικῆς φαίνεται στὰ Μυστήρια. Ἐδῶ εἶναι παροῦσα, ἀλλὰ δὲν κυριαρχεῖ. Καὶ ἐδῶ παραμυθεῖ, ὑποβοηθεῖ, γλυκαίνει τοὺς πιστοὺς, ἀλλὰ διακοινεῖ ταπεινῶς καὶ ἀθορύβως. Γνωρίζει, ὅτι τοῦ Βασιλέως τῆς Δόξης παρόντος, δὲν μπορεῖ αὐτὴ νὰ διεκδικῆ τὰ πρωτεῖα. Τοῦ Λόγου λαλοῦντος, δὲν τῆς ἐπιτρέπεται νὰ φλυαρῇ. Τοῦ Πνεύματος ἐπισκιάζοντος, δὲν τῆς συμφέρει νὰ παρατρέχη ἀσκόπως. Γιὰ τὸν λόγο αὐτό, οὔτε τὸ Βάπτισμα, οὔτε τὸ Χρῖσμα, οὔτε ἡ Ἱερὰ Ἐξομολόγησις, οὔτε ὁ Γάμος -κανένα Μυστήριον- δὲν εἶναι φορτωμένο μὲ μουσικὴ, ὅπως ὁ Ἑσπερινὸς ἢ ὁ Ὄρθρος ἢ ὅποιαδήποτε ἄλλη Ἀκολουθία. Γιατί, ἄραγε, νὰ εἶναι ἡ Θεία Λειτουργία;

✿ Η ΧΗΜΕΡΙΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

Ἄς ἔλθῃ, λοιπόν, ὁ λόγος εἰδικῶς στο Μέγα Μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Δυστυχῶς, εἶναι ἀναπόφευκτος ἡ διατύπωση ὀρισμένων διαπιστώσεων, γιὰ τὴν παρουσία καὶ χρῆση τῆς μουσικῆς κατ' αὐτήν, στὶς ὁποῖες φθάνει κανεὶς ἀβιάστως, ἐὰν παρακολουθήσῃ τὴν σημερινὴ λατρευτικὴ πράξη τῆς Θείας Λειτουργίας. Δὲν θὰ ἀναφερθοῦμε, βεβαίως, στὶς ἀποκλίνουσες περιπτώσεις τῆς μεταχειρίσεως ἄλλου μουσικοῦ συστήματος ἐκτὸς τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, ὅπως οἱ τρίφωνες καὶ τετράφωνες δυτικῶν τύπου χορωδίες ἢ οἱ ἐνόργανες -τὸ χειρότερο- συνοδεῖες τῶν τελευταίων. Αὐτές, οὕτως ἢ ἄλλως, εἶναι μακρὰν τῆς παραδόσεως, ἀλλὰ δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἀναπτυχθῇ ἓνα τέτοιο θέμα. Ἐδῶ θὰ καταγράψωμε τὴν ψαλτικὴν κατάστασιν τῶν Ναῶν μας σήμερα:

α. Παρατηρεῖται θλιβερὴ λειψανδρία στὰ ἱεροψαλτικὰ ἀναλόγια. Πολλὲς φορὲς ἀπουσιάζει καὶ αὐτὸς ὁ β' ψάλτης (ἀριστερὸς ψάλτης).

β. Ἡ ἀπουσία Χοροῦ ψαλτῶν ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους καὶ πλέον κεντρικοὺς ναοὺς τῶν ἀστικῶν κέντρων διαμορφώνει -ὡς μὴ ὄφειλε- τὴν Ψαλτικὴ Τέχνη σὲ μονοφωνικὸ ἄσμα, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ χαρακτήρας τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μας Μουσικῆς εἶναι αὐστηρῶς χορικός (ὁμάδα ψαλτῶν ψάλλει ἀπὸ κοινοῦ -ἀπὸ Χοροῦ- τὴν αὐτὴ μελωδίαν).

γ. Ὁ ἓνας μόνος ἱεροψάλτης (στὴν καλλίτερη τῶν περιπτώσεων μὲ συνοδείαν μερικῶν ἰσοκρατῶν) ἀδυνατεῖ νὰ ἀντεπεξέλθῃ στὶς ρυθμικὲς καὶ χρονικὲς προδιαγραφὰς τῶν βυζαντινῶν μελῶν. Ὡστε:

i. Καταστρέφεται ὁ ρυθμὸς καὶ ἡ χρονικὴ ἀγωγή τῶν μελοποιήσεων, καὶ οἱ ἐρμηνεῖες ἐκπίπτουν σὲ βραδεῖες καὶ δυσκίνητες ἐκτελέσεις, πού ταλαιπωροῦν τὸ ἐκκλησίασμα.

ii. Ἡ βραδύτητα τῶν μελῶν, ἐκτὸς τοῦ ὅτι κουρά-

ζει, ἔχει ὡς ἐπὶ πλέον τραγικὴ συνέπεια, τὴν ἀλόγιστο χρονικὴ παράταση τῆς διαρκείας τῆς Θείας Λειτουργίας εἰς βάρος τοῦ Ὁρθρου ἢ -τὸ χειρότερο- τῆς παραλείψεως βασικῶν μερῶν αὐτῆς ὡς δῆθεν μὴ ἀναγκαῖα.

δ. Οἱ ἱεροψάλτες ἀποφεύγουν τὰ κλασσικὰ μέλη, ὡς ἀργὰ καὶ ἀνιαρὰ, προχωρώντας σταδιακῶς σὲ κατάργηση ἐκείνων καὶ μελοποίησι νέων, μικροτέρων καὶ κατωτέρων ποιητικῶς, καθ' ὅσον αὐτὰ δὲν βασίζονται στὶς ἀπὸ αἰώνων παραδεδομένες "θέσεις" (στερεότυπες μουσικὲς φράσεις) τῶν γενῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μελοποιίας (τοῦ Εἰρμολογικοῦ, Στιχηραρικοῦ καὶ Παπαδικοῦ). Ἔτσι:

i. Ἡ κατάργηση τῶν "θέσεων" καὶ ἡ ἀποξένωση ἀπὸ τὶς κλασσικὲς δομὲς τῶν μελωδημάτων ἀπέτρεψε τὴν "μίμηση" τῶν παλαιῶν διδασκάλων καὶ ἐπέτρεψε τὴν δημιουργία καινοφανῶν συνθέσεων μὲ, κακῶς νοούμενες, πρωτοτυπίες καὶ ἀνειπώτους ἐκμοντερνισμούς, οἱ ὅποιοι ἀποκλίνουν εἴτε πρὸς δυτικὲς, εἴτε πρὸς ἀνατολίτικες τεχνοτροπίες, παντελῶς ξένες πρὸς τὸ ἦθος καὶ ὕφος τῆς Ὁρθοδόξου Λατρείας.

ii. Παρατηροῦνται ἀλλοιώσεις στὶς κλίμακες, πού γίνονται ὀλοένα καὶ περιπλοκώτερες, μεμιγμένες μὲ χίλια δύο στοιχεῖα ἐξωτερικῆς μουσικῆς: πότε μὲ ἀραβοπερσικὰ μακάμ, πότε μὲ συγκεκρισμένες εὐρωπαϊκὲς κλίμακες καὶ πότε μὲ ἐλευθεριάζουσες φόρμες δημοτικῶν καὶ λαϊκῶν τραγουδιῶν.

iii. Οἱ ἀκρότητες στὴν φωνητικὴ ἔκταση τῶν μελῶν, οἱ μετεωρισμοὶ καὶ οἱ ἐπιδεικτικὲς ἀκροβασίες σὲ ἀνεπίτρεπτες φωνητικὲς περιοχὲς ἐκφυλίζουν ἀκόμη περισσότερο τὰ μέλη.

iv. Τέλος, τὴν ἔλλειψη μελικῶν "θέσεων" καὶ ἐπομένως τὴν ἀπουσία μέλους, καλοῦνται νὰ ἀναπληρῶσουν οἱ ἄμετροι λαρυγγισμοὶ καὶ οἱ προκλητικὲς ἐπιδείξεις φωνητικῆς εὐλυγισίας.

ε) Δυστυχῶς, στὶς ἀνωτέρω μουσικὲς παρεκτροπὲς παρασύρονται καὶ πολλοὶ ἱερεῖς μας, οἱ ὅποιοι συγχύζουν τὴν ἐμμελῆ ἀπαγγελία μὲ τὸν ἄρρυθμο αὐτοσχεδιασμό κατὰ τὰ "ἐκφώνως" σημεῖα τῶν εὐχῶν καὶ τῶν δεήσεων, ἀνταγωνιζόμενοι, πολλακίς, τοὺς ἱεροψάλτες στὶς μελικὲς ἀθαιρεσίεις.

✻ **Ἡ ΠΡΟΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΑΤΕΡΙΚΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΣ**

Τὶ δέον γενέσθαι;

Ἐνα εἶναι βέβαιον, ὅτι ἡ κατάσταση δὲν συμμαζεύεται μὲ νέες καινοτομίες, ἀλλὰ μὲ προσεκτικὴ μελέτη τῆς παραδόσεως. Ἐὰν ἀνατρέξωμε στὴν Κωνσταντινουπολιτικὴ Πατριαρχικὴ ἢ τὴν Ἀγιορειτικὴ λατρευτικὴ παράδοση, θὰ διαπιστώσωμε, ὅτι ἡ Θεία Λειτουργία τελεῖται συντόμως καὶ λίαν ἀπερίττως. Ὡς Μυστήριον ἔχει ἐλάχιστα ψαλτέα (τρεῖς - τέσσαρες ὕμνους), τὸν Τρισάγιον ὕμνον, τὸν Χερουβικὸν ὕμνον, τὸ Ἄξιόν ἐστιν... καὶ τὸν Κοινωνικὸν ὕμνον. Ὅλα τὰ ὑπόλοιπα ἀποτελοῦν ἀποκρίσεις τοῦ λαοῦ στὶς ἐκφωνήσεις καὶ παροτρύνσεις τοῦ ἱερουργοῦντος κλήρου καί, ὡς ἐκ τούτου, ἐκφωνοῦνται ἀπὸ τοὺς ἱεροψάλτες ἐμμελῶς χύμα.

Ἐὰν σήμερα ἐλαμβάνοντο θαρραλέες ἀποφάσεις - μέτρα γιὰ τὴν ἀποκάθαρση τῆς Θείας Λειτουργίας, αὐτὲς θὰ ἔπρεπε νὰ προκύψουν ἀπὸ σοβαρότατη ἐπιστημονικὴ καὶ βιωματικὴ μελέτη τῆς Πατερικῆς λατρευτικῆς παραδόσεως. Αὐτὴ, ὡς ἡ πλέον δοκιμασμένη λύση, ἢ βασιλικὴ μέση ὁδός, θὰ ἐγκυᾶτο τὴν ὀρθότητα τῶν μέτρων καὶ θὰ ἐπέφερε τὰ ἐξῆς πρακτικὰ ὀφέλη:

α. Ἡ διάρκεια τῆς Θείας Λειτουργίας θὰ ἐσυντομεύετο, γεγονόςς τὸ ὅποιο ἀποτελεῖ ἀπαίτηση τῶν καιρῶν μας.

β. Ἡ Θεία Λειτουργία θὰ ἀπηλάσσετο ἀπὸ τὶς κατὰ καιροὺς παρεισφύσασες μουσικὲς ἀθαιρεσίεις, θὰ ἐπανήρχετο στὸ παλαιὸν κάλλος, κατὰ τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀπέριττον ἦθος καὶ ὕφος τῆς Ὁρθοδόξου Λατρείας.

γ. Θὰ ἐδίδετο δυνατότητα ἐνάρξεως τῆς Θείας Λειτουργίας ἀργότερα, ὥστε:

i. Οἱ πιστοὶ νὰ προλαβαίνουν ἐξ ἀρχῆς τὴν Θεία Λειτουργία.

ii. Ὁ Ὄρθρος νὰ ψάλεται μὲ χρονικὴ ἄνεση, γιὰ νὰ ἀκούγονται τὰ ψυχοφελέστατα καὶ διδακτικώτατα κείμενα τῶν Κανόνων καὶ τὰ πανέμορφα μέλη τῶν ἀργῶν Καταβασιῶν, τῆς Στιχολογίας τῶν Αἰνῶν, τῶν Ἀργῶν Δοξολογιῶν κ.τ.ῶ.

iii. Νὰ ἀποκατασταθῇ ἡ Ἀκολουθία τῶν Τυπικῶν, γιὰ τὴν ὁποία οἱ τυπικὲς διατάξεις κατηγορηματικῶς ἐπιβάλλουν, νὰ ψάλεται "ἀπαραιτήτως" κατὰ τὶς Θείες Λειτουργίες τῶν Κυριακῶν καὶ τὶς Μνήμες τῶν ἑορταζομένων Ἁγίων. Ἀκόμη, νὰ ἐπανέλθουν τὰ Κατηχούμενα καὶ τὰ ἀπολύτως ἀπαραίτητα "Ἀλληλουϊάρια" τοῦ Εὐαγγελίου, ὥστε νὰ ὑπάρχη χρόνος γιὰ προσφορά θυμιάματος, κατὰ τὴν τάξη.

δ. Τέλος, τὸ κατ' ἐμὲ σημαντικώτερον, θὰ παρείχετο ἡ δυνατότητα συμπαλμωδῆσεως τῶν ἀποκρίσεων τῆς Ἀναφορᾶς ἀπὸ σύσσωμο τὸν λαὸ «ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ», ὡς στοιχεῖον ἐνότητος καὶ ὁμονοίας στὴν Ἐκκλησία.

Ὅμως, ἐὰν τὰ ἀνωτέρω ἀποτελοῦν πρακτικὰ ὀφέλη ἀπὸ τὴν συντόμευση τῆς Θείας Λειτουργίας, ἢ κατ' ἐξοχὴν κληρονομία ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς καὶ Πατερικῆς παραδόσεως, εἶναι ἡ Κατήχηση καὶ Παιδαγωγία τοῦ λαοῦ διὰ τῆς ἐνεργοῦς συμμετοχῆς του στὸ ἱεροψαλτικὸ γίγνεσθαι. Γιὰ τὰ ζητήματα, ὁμως, αὐτὰ θὰ γράψωμε κατωτέρω.

Ο ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΨΑΛΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΕΝ ΤΗ ΘΕΙΑ ΛΑΤΡΕΙΑ

Ἡ θέση τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης στὴν Θεία Λατρεία εἶναι μία πνευματοκίνητος ἔμπνευση τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία πολλὰ πνευματικά καὶ σωστικά ὀφέλη ἀποφέρει -ἢ τοῦλάχιστον μπορεῖ νὰ ἀποφέρει- στοὺς πιστοὺς προσωπικῶς, ἀλλὰ καὶ στὸ σῶμα τῆς ἐνορίας γενικότερα. Ἐνα ἀπὸ τὰ ὀφέλη αὐτὰ εἶναι ἡ παιδαγωγία τοῦ ἐκκλησιάσματος.

✿ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΔΙΑ ΤΗΣ ΕΥΜΕΤΟΧΙΑΣ

Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη εἶναι σὲ θέση νὰ βοηθᾷ καὶ νὰ παιδαγωγῇ τὸν ἐκκλησιαζόμενο λαὸ τοῦ Θεοῦ. Ἰδίως ἡ συμμετοχὴ στὴν ἱεροψαλτικὴ πράξη σὲ πολλὰ ὠφελεῖ καὶ παιδαγωγεῖ τοὺς συμμετέχοντες. Ὁ Μ. Βασίλειος εἶναι κατηγορηματικός: «Διὰ τοῦτο τὰ ἐναρμόνια μέλη τῶν ψαλμῶν ἡμῖν ἐπινενόηται, ἵνα οἱ παῖδες τὴν ἡλικίαν ἢ καὶ ὄλως οἱ νεαροὶ τὸ ἦθος, τῷ μὲν δοκεῖ μελωδῶσι, τῇ δὲ ἀληθείᾳ τὰς ψυχὰς ἐκπαιδεύονται.»⁸ Καὶ ἄλλου: «Ὡ τῆς σοφῆς ἐπινοίας τοῦ διδασκάλου, ὁμοῦ τε ἄδειν ἡμᾶς καὶ τὰ λυσιτελῆ μανθάνειν μηχανωμένου! ὅθεν καὶ μᾶλλον πως ἐντυποῦται ταῖς ψυχαῖς τὰ διδάγματα.»⁹ Ἐφαρμόζει, ἔτσι, τὶς παιδαγωγικὲς ὑποδείξεις τοῦ Πλάτωνος, ὁ ὁποῖος, αἰῶνες πρὶν, γράφει: «Μὴ τοίνυν βία, εἶπον, ὦ ἄριστε, τοὺς παῖδας ἐν τοῖς μαθήμασιν, ἀλλὰ παίζοντας τρέφε, ἵνα καὶ μᾶλλον οἷος τ' ἦς καθορᾶν ἐφ' ὃ ἕκαστος πέφυκεν.»¹⁰

⁸ Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία εἰς τὸν Α' Ψαλμόν, PG 29, 212B.

⁹ Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία εἰς τὸν Α' Ψαλμόν, PG 29, 213A.

¹⁰ Πλάτωνος, Πολιτεία, Η, 548β 7.

Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη κινεῖ ὅλα τὰ μέλη τοῦ σώματος. Τὸ σῶμα ὀλόκληρο ἀφυπνίζεται καὶ δραστηριοποιεῖται προκειμένου νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ παραγωγή ἔστω ἑνὸς μουσικοῦ φθόγου. «Ἐκαστον μέλος» τοῦ ἱεροψάλτου συντονίζεται καὶ συνεργάζεται μὲ ὅλα τὰ ὑπόλοιπα. Μάτια, μύτη, στόμα, χεῖλη, γλῶσσα, αὐτιά, λάρυγξ, πνεύμονες, διάφραγμα, χέρια, πόδια, ὅλο ἐν γένει τὸ μυϊκὸ καὶ νευρικὸ σύστημα, τὰ πάντα εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἑναρμονισθοῦν. Σύσσωμος, λοιπόν, ὁ ψάλλον ἐργάζεται καὶ πραγματοποιοῦν ἓνα εἶδος ἐντόνου σωματικῆς ἀσκήσεως.

Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη κινεῖ ὅλες τις πνευματικὲς λειτουργίες. Ὁ δὲ νοῦς, ὁ τὰ πάντα ἡγεμονεύων καὶ καθοδηγῶν, πραγματοποιοῦν μία νοητικὴ ἀθλήση, ἐπαγρυπνᾷ καὶ ἀντιμάχεται τὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτό, ὥστε νὰ ὑπερβῇ κάθε προηγουμένη ἐπίτευξη νὰ ὑπάγη περαιτέρω, νὰ κατακτήσῃ ἄλλον ἕναν ἀναβαθμὸ στὴν κλίμακα τῆς ἀθλήσεως.

Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη ἀσκεῖ τὴ ψυχή. Ἐν τούτοις, τὸν πραγματικῶς δυσκολότερο καὶ πλέον ἐπικίνδυνο ἀγῶνα δίδει ἡ ψυχή. Αὐτὴ ὀφείλει νὰ ἐξέλθῃ σῶα ἀπὸ τὴν μάχη κατὰ τοῦ ἐγωῖσμοῦ καὶ ὅλων τῶν συμπαραμαρτούντων, δηλαδή, ἀντιδικεῖ μὲ τὸν διάβολο· εἶναι δὲ πραγματικῶς φοβερός ὁ ἀγῶνας τοῦτος καὶ ἀπίστευτα πολλὲς οἱ πιθανότητες ἤττας.

✻ ΠΙΛΙΛΓΩΓΗ ΜΕΘΥ ΤΗΣ ΎΜΝΟΓΡΑΦΙΑΣ

Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη, ὅμως, μὲ συναρωγὸ τὴν Ἁγία Γραφή καὶ τὴν ὑμνογραφία παρέχει ἱκανὰ ἀμυντικὰ καὶ ἐπιθετικὰ ὄπλα. «Κύριε, ὄπλον κατὰ τοῦ διαβόλου τὸν Σταυρόν Σου ἡμῖν δέδωκας...», ψάλλουμε.

Ὁ λόγος τῶν ὑμνογραφικῶν κειμένων τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ λατρευτικῆς ποιήσεως ἀποτελεῖ κορυφαῖο λογοτεχνικὸ εἶδος τῆς παγκοσμίου λογοτεχνίας, ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν ἐποχῶν. Αὐτοῦ ἀποτελεῖ ὑψίστη πνευματικὴ δημιουργία, τὴν ὁποία ἀνέτως θὰ μπορούσαμε νὰ κατατάξωμε

στην έρωτική ποίηση, ἐφ' ὅσον ὁ Θεῖος Ἔρως τῶν ἀγίων μελωδῶν τῆς Ἐκκλησίας μας ὑπαγορεύει τὴν σύνθεση τόσων καὶ τέτοιων νοημάτων μέσα στοὺς ἐλαχίστους στίχους ἑνὸς τροπαρίου. Ὁ Ἔρως αὐτός, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς καρποφορίας τῶν Ἐνεργειῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στὸν κόσμον, ἀποκαλύπτει στὸν ἀνθρώπινο νοῦ τὴν ἀγαπητικὴ σχέση τῶν Προσώπων τῆς Τριαδικῆς Θεότητος καὶ καλλιεργεῖ ὁμοίως τὴν ἀγάπη στὶς ψυχές τοῦ βροτείου γένους. Γί' αὐτὸ ἡ Ὑμνογραφία, ἐκτὸς ἀπὸ λογοτεχνικὴ προῖκα τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολῆς ἀποτελεῖ καὶ ἰσχυρότατο παιδαγωγικὸ μέσον ἐντὸς τῆς λατρευτικῆς πράξεως. Ἐπομένως, καὶ ἡ ἐπενδύουσα τὸν λόγο Ψαλτικὴ Τέχνη ἀποβαίνει σὲ παιδαγωγικὸ ὄπλο πρὸς ἀρωγὴν τοῦ ὀρθοδόξου βιώματος. Ἐξ ἄλλου, ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ὑμνογραφία ὑπηρετεῖ καὶ τὴν Ἁγία Γραφή. Ἐφ' ὅσον ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἔχει χαρακτηρισθῆ "παιδαγωγὸς εἰς Χριστόν", ἄρα καὶ ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη προάγει διὰ τῆς μελοποιήσεως τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τὴν εἰς Χριστὸν παιδαγωγίαν. Ἐὰν δὲ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ «ἐγνώκαμεν τὸν Πατέρα», ἄρα καὶ διὰ τῆς Ψαλτικῆς γνωρίζουμε τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ διδασκόμεθα τὴν ἀπόλυτο ἀγωγή, ὅπως αὐτὴ ἐκηρύχθη καὶ ἐπιστεῦθη ὑπὸ τοῦ Θεανθρώπου¹¹.

✻ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΜΕΘ ΤΩΝ ΣΥΜΒΟΛΙΣΜΩΝ ΤΗΣ ΨΑΛΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΕΩΣ

Ὡς γνωστόν, ὁ συμβολισμὸς εἶναι ἓνα ἐξαιρετικῶς ἰσχυρὸ στοιχεῖο στὴν Ὀρθόδοξο θεολογία, τὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖται προκειμένου νὰ ἐπιτευχθῆ ἡ συσχέτιση τῶν χρηστικῶν ὑλικῶν στοιχείων τῆς καθημερινῆς λατρευτικῆς ζωῆς μὲ

¹¹ Πολὺ ἀξιόλογη εἶναι ἡ μελέτη τοῦ Ἀνδρέου Ἰ. Φυτράκη, *Ἡ Μορφωτικὴ καὶ Παιδαγωγικὴ ἀξία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μας Ὑμνολογίας*, Ἀθῆναι 1970, Ἀνάπτυον ἐκ τῶν Πρακτικῶν τοῦ Δ' Πανελληνίου Θεολογικοῦ Συνεδρίου 1969, στὴν ὁποία παραπέμπουμε.

τὰ ὑψηλὰ πνευματικὰ νοήματα τῆς θεολογίας. Ἀπὸ τὶς θαυμαστές "προτυπώσεις" τῆς Καινῆς Διαθήκης στὴν Παλαιά, ὡς τὶς πεφωτισμένες συμβολικὲς ἐρμηνεῖες τῶν Πατέρων ἐπὶ παντὸς ὑλικοῦ δεδομένου στὸν χῶρο τῆς Ἐκκλησίας, ὁ στόχος εἶναι ἕνας: Νὰ κατανοήσῃ ὁ πιστὸς διὰ τῶν ὁρατῶν τὰ ἀόρατα, διὰ τῶν ἀπτομένων τὰ ἀσύλληπτα, διὰ τῶν αἰσθητῶν τὰ πνευματικὰ, διὰ τῶν ἐπιγείων τὰ ἐπουράνια, διὰ τῶν βροτείων τὴν ὑπὲρ φύσιν καὶ λόγον καὶ ἔννοϊαν οὐσίαν τῆς Τριαδικῆς Θεότητος. Ὅπωςδὴποτε, ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη δὲν θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι ἀμέτοχος σὲ αὐτὴν τὴν ἐρμηνευτικὴ θεολογικὴ παράδοση. Κάθε ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ γνώρισμα αὐτῆς προβάλλει διὰ τῶν συμβολισμῶν τὶς ὑψιστες δογματικὲς πεποιθήσεις τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας.

Ἡ ὀκτωηχία. Ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὸ θεωρητικὸ ὑπόβαθρο τῶν ἤχων τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, ἐπισημαίνεται ἡ ἐπιλογή τοῦ ἀριθμοῦ ὀκτῶ <8> τῆς "Ὀκτωηχίας", ὁ ὁποῖος συμβολίζει τὴν Ὀγδὴ Ἡμέρα τῆς Δευτέρας Παρουσίας τοῦ Κυρίου, τὴν πλήρωση τοῦ δημιουργικοῦ καὶ σωστικοῦ ἔργου τῆς Ἁγίας Τριάδος στὸν κόσμον, τὴν τελείωση τῶν πάντων. Δὲν εἶναι τυχαῖο, ὅτι, παρ' ὅλο πὺ οἱ κλίμακες καὶ οἱ "δρόμοι" τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς εἶναι πάρα πολλοί¹² καὶ μάλιστα ἐν χρήσει στὴν ἱεροψαλτικὴ πράξη, οἱ Πατέρες ἐκράτησαν -γιὰ συμβολισμὸ καὶ μόνον- τὴν Ὀκτωηχία, ὡς βάση τοῦ πολυπλόκου συστήματος μὲ τὰ ἕξι ἕως ὀκτῶ <6-8> παρακλάδια κάθε ἤχου, τὶς χροές καὶ τὶς πάμπολλες μικτὲς κλίμακες.

Τὸ "ὁμοφώνως ψάλλειν". (Τὸ νὰ ψάλλωμε ὅλοι μαζὶ

¹² Ὁ Χρύσανθος ἐκ Μαδύτων στὸ Μεγάλον Θεωρητικὸν του (Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς, Τεργέστη 1832) ὑπολογίζει, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν Χροῶν τῆς διατονικῆς κλίμακος τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς ἀνέρχεται σὲ ἑπτακόσιες σαράντα: «Ὡστε ἀπὸ μιᾶς διατονικῆς κλίμακος τοῦ διαπασῶν εἶναι δυνατὸν νὰ παραγῶνται χροαὶ 740». (Βιβλίον Γ', κεφάλαιον Θ', παράγραφος 275). Περὶ Χροῶν καὶ Πόσαι αἱ δυναταὶ Χροαὶ βλ. στὸ Βιβλίον Γ' τὰ κεφάλαια Η' καὶ Θ', παράγραφοι 265-277.

την ἴδια μελωδία, τὸ ἀκριβῶς ἀντίθετο ἀπὸ τὴν "πολυφωνία" τῆς δυτικῆς μουσικῆς, ὅπου πολλές ομάδες συμπάλλουν διαφορετικὲς μελωδίες σὲ ποικίλους μουσικοὺς τόνους καὶ ἁρμονικὲς ἀντιθέσεις.) Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη εἶναι ὁμοφωνικὸν μέλος. Τὸ «ὁμοφώνως ψάλλειν» δὲν ὑποδεικνύει μόνον τὴν ἐνότητα τῶν πιστῶν μεταξύ τους¹³, τὴν ἐνότητα τῆς στρατευομένης μὲ τὴν θριαμβεύουσα Ἐκκλησία καὶ τὴν ἐκ καρδίας ἔνωση τοῦ πιστοῦ λαοῦ μὲ τὸν Θεό. Τὸ "ὁμοφώνως" συμβολίζει καὶ τὴν ἀδιάρρηκτη σχέση τῶν Προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος μεταξύ τους, ἐκδιδάσκει δὲ στοὺς πιστοὺς τὸ μέγα δόγμα τῆς Οὐσίας τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, τὴν ἀγαπητικὴ ἐνότητα.

Τὸ "ἀπὸ Χοροῦ ψάλλειν". (Τὸ νὰ ψάλλουν στοὺς ὀρθόδοξους ναοὺς πολυμελεῖς Χοροὶ Ψαλτῶν). Ἡ Ψαλτικὴ, πάλι, κατὰ ἀρχαία παράδοση, εἶναι "μέλος χορικόν". Πόσο παλαιὰ εἶναι αὐτὴ ἢ παράδοση φαίνεται ἀμέσως καὶ ἐμμέσως ἀπὸ ὅσα γράφει ὁ Μ. Βασίλειος πρὸς τοὺς Νεοκαισαριεῖς¹⁴, ἀπολογούμενος γιὰ τὶς κατηγορίες, ποὺ τοῦ ἀπέδιδαν, γιὰ τὶς λατρευτικὲς τοῦ καινοτομίας: «Καὶ νῦν διχῆ διανεμηθέντες ἀντιψάλλουσιν ἀλλήλοις, ὁμοῦ μὲν τὴν μελέτην τῶν λογίων ἐντεῦθεν κρατύνοντες, ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἀμετεώριστον τῶν καρδιῶν ἑαυτοῖς διοικούμενοι. Ἐπειτα πάλιν ἐπιστρέψαντες ἐνὶ κατάρχειν τοῦ μέλους οἱ λοιποὶ ὑπηχοῦσι. Καὶ οὕτως ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῆς ψαλμωδίας τὴν νύκταν διενεγκόντες μεταξύ προσευχόμενοι, ἡμέρας ἤδη ὑπολαμπούσης πάντες κοινῇ, ὡς ἐξ ἐνὸς στόματος καὶ μιᾶς καρδίας, τὸν τῆς ἐξομολογήσεως ψαλμὸν ἀναφέρουσι τῷ Κυρίῳ, ἴδια ἑαυτῶν τὰ ῥήματα τῆς μετανοίας ποιούμενοι. Ἐπὶ τούτοις λοιπὸν εἰ ἡμᾶς ἀποφεύ-

¹³ Βλ. καὶ στὸ Συναξάριον τοῦ Μεγαλομάρτυρος Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου, πῶς ὅλοι οἱ πιστοὶ «τὸν Θεὸν μιᾶ φωνῇ ἐδόξαζον», ὅταν ἐνώπιόν τους ὁ ἅγιος ἀνέστησε τὸν πρὸ Χριστοῦ ἀποβίωσαντα νεκρὸ εἰδωλολάτρη. *Μηναῖον Ἀπριλίου*, Συναξάριον ΚΓ' Ἀπριλίου.

¹⁴ Μ. Βασιλείου, *Ἐπιστολή 207*, PG 32, 761A.

γετε, φεύξεσθε μὲν Αἰγυπτίους, φεύξεσθε δὲ καὶ Λίβυας ἀμφοτέρους, Θηβαίους, Παλαιστίνους, Ἀραβας, Φοίνικας, Σύρους καὶ τοὺς πρὸς τῷ Εὐφράτῃ κατωκισμένους καὶ πάντας ἀπαξοπλῶς παρ' οἷς ἀγρυπνίαι καὶ προσευχαὶ καὶ αἱ κοιναὶ ψαλμωδίαί τετίμηνται.» Ἐπιπροσθέτως, γιὰ τὸ ζήτημα τῆς "ἀπὸ Χοροῦ" ψαλμωδήσεως μεταφέρουμε καὶ ἓνα σχετικό, πολὺ ἐνδιαφέρον, ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν Ἀθ. Βουρλή¹⁵, ὁ ὁποῖος περιγράφει καὶ σχολιάζει τὸν Γρηγόριο Νύσσης: «Σημαντικὰ εἶναι ὅσα γράφει ὁ ἅγιος Γρηγόριος στὸ ἔργο του "Εἰς τὸν βίον τῆς ὁσίας Μακρίνης", ὅπου ἀναφέρεται στὴν τελεσθεῖσα παννυχίδα πρὸ τῆς ἐξοδίου Ἀκολουθίας πού ἐγινε γιὰ τὴν κοίμησι τῆς ἀδελφῆς του Μακρίνης. Οἱ θρῆνοι τῶν μοναζουσῶν καὶ τῶν ἐπισκεπτῶν σημειῶνει, ἦσαν τόσον ἔντονοι, ὥστε νὰ σκεπάζουν τὴν ψαλμωδία τῆς ἀγρυπνίας. Ὁ ἴδιος ἦτο σὲ ἄσχημο ψυχικῆ κατάστασι λόγῳ τοῦ πένθους του. Δὲν ἤθελε ὅμως νὰ παραληφθῇ τίποτε σημαντικὸ ἀπὸ τὴν κηδεία τῆς ἀδελφῆς του. Γιὰ νὰ διατηρήσῃ τὴν τάξι καὶ εὐπρέπεια πὸν ἀπαιτοῦσε ἡ ἱερότητα τοῦ χώρου τῆς Ἀκολουθίας "διαστήσας κατὰ γένος τὸν συρρυσέντα λαὸν καὶ τὸ ἐν γυναιξὶ πλῆθος τῶ τῶν παρθένων (= μοναζουσῶν) συγκαταμίξας χορῶ, τὸν δὲ τῶν ἀνδρῶν δῆμον τῶ τῶν μοναζόντων τάγματι, μίαν ἐξ ἐκατέρων εὐρυθμόν τε καὶ ἐναρμόνιον καθάπερ ἐν χοροστασίᾳ τὴν ψαλμωδίαν γίνεσθαι" παρεσκεύασε, ἀφοῦ κατάρθωσε νὰ ἀξιοποιήσῃ τίς ἀνδρικές καὶ γυναικεῖες φωνές καὶ νὰ ἐπιτύχῃ ἔτσι συμμετοχὴ ὅλων τῶν παρευρισκομένων στὴν κοινὴ λατρευτικὴ ὑμνωδία.»

Λίαν εὐστοχεῖς εἶναι καὶ οἱ σχετικὲς παρατηρήσεις τοῦ ἀειμνήστου Μητροπολίτου Κοζάνης Διονυσίου σὲ παλαιότε-

¹⁵ Βουρλή Ἀθανασίου., *Θέματα Ἱερᾶς Ψαλμωδίας*, Ἀθῆναι 2000, τεῦχος Α', σελ. 63.

ρο δημοσίευσμά του: «Τὸ γεγονός ὅτι ἐν ταῖς ἑλληνοφώνοις καὶ ἀραβοφώνοις ὀρθοδόξοις Ἐκκλησίαις ἱστορικαὶ συνθῆκαι συντελέσαν, ὥστε ἡ ψαλμωδία νὰ περιορισθῆ εἰς τὸ στόμα δύο ψαλτῶν (σολτίστς) δὲν δύναται νὰ ἔχη βαρύνουσαν σημασίαν, ἐφ' ὅσον ἀναγνωρίζεται ὅτι πρόκειται περὶ καταστάσεως, ἣν ἐπέβαλεν ἡ ἀνάγκη τῶν καιρῶν. Ἄλλωστε ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Ὀρθοδοξίας, καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, οὐδέποτε ὄσω καὶ ἂν δυσχείμεροι ἦλθον καιροί, ἐπὶ τῶν στασιδίων τῶν χορῶν ἔμειναν δύο μόνον ψάλται, ἀλλὰ πάντοτε διετηρεῖτο καὶ ὑπῆρχε πτωχὴ τις χορική συγκρότησις καὶ σύνθεσις, λείψανον παλαιᾶς καλλῆς ἐποχῆς, ὑπενθύμιζον εὐκλειεῖς ἡμέρας, διὰ τῆς ἐπιβιώσεως ὀλίγων ὠραίων τίτλων τῆς βυζαντινῆς ψαλτικῆς ὀρολογίας, οἷον πρωτοψάλτης, λαμπαδάριος, δομέστικος, ἰσοκράτης κ.λπ.»¹⁶ Τὸ «ἀπὸ Χοροῦ ψάλλειν» ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐπίσης προβάλλει καὶ διδάσκει τὴν ἐνότητα τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ ὅλα τὰ ἀνωτέρω, συμβολίζει τοὺς Χοροὺς τῶν ἀγγελικῶν ταγμάτων καὶ δυνάμεων, οἱ ὅποιοι ἀενάως ψάλλουν καὶ δοξολογοῦν τὸν Κύριον. Τὸ "χορικῶς ψάλλειν" ἀποτελεῖ μίμηση ἐπὶ γῆς αὐτῶν τῶν Χορῶν τῆς θριαμβευούσης Ἐκκλησίας.

Τὸ "ἰσοκράτημα". (Ἡ σταθερὰ διατήρησις ἀπὸ μία μερίδα τοῦ Χοροῦ ψαλτῶν τοῦ φθόγγου τῆς βάσεως τῶν μουσικῶν κλιμάκων ὡς μοναδικὸ στοιχεῖο συνηχίσεως στὸ βυζαντινὸ μέλος.) Τὸ "ἰσοκράτημα", ἐκ τῶν οὐκ ἄνευ στοιχείων τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, δὲν παραπέμπει σ' ἐκεῖνο τὸ βροντερὸ «στῶμεν καλῶς, στῶμεν μετὰ φόβου» τοῦ Ἀρχαγγέλου κατὰ τὴν πτώση τοῦ Ἐωσφόρου καὶ δὲν προτρέπει -διὰ τοῦ συμβολισμοῦ- τοὺς πιστοὺς σὲ σταθερὰ διατήρησις τῆς πίστεως τὸ ὑπὸ τῶν "βαστακτῶν" βασταζόμενο "ἴσον";¹⁷

¹⁶ Μητροπολίτου Κοζάνης Διονυσίου, *Ἡ Βυζαντινὴ Μουσικὴ ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ*, Ἀθῆναι 1960, σελ. 8.

¹⁷ Πόσο ξένη, λοιπόν, καὶ ἀντιπαιδαγωγικὴ θεολογικῶς εἶναι ἡ ἔκπτωσις τοῦ ἰσοκρατήματος σὲ "βυζαντινὴ ἐναρμόνησι" κατὰ τὰ δυτικὰ μουσικὰ

Τὰ "Κρατήματα". (Πρόκειται για μουσικές συνθέσεις χωρίς συγκεκριμένο ποιητικό κείμενο, παρὰ μόνον με ἄνευ νοήματος συλλαβές τε, ρι, ρεμ, τεμ, τε, νε, να καὶ ἄλλες. Οἱ συνθέσεις αὐτὲς ἀρρηκτως συνδεδεμένες με τὴν Ψαλτικὴ παράδοση, ἤδη ἀπὸ τὸν ΙΒ' αἰῶνα, χρησιμοποιοῦνται στὴν ὀρθόδοξο λατρευτικὴ πράξη, ὅταν ἀπαιτεῖται κάλυψη μεγάλου χρονικοῦ διαστήματος, ὥστε οἱ ἱερεῖς νὰ ὀλοκληρώσουν συγκεκριμένες τελετουργικὲς πράξεις ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ Βήματος.) Τὰ δὲ "Κρατήματα", οἱ λεγόμενοι "τερετισμοὶ" ἢ "τεριρέμ", εἶναι συνυφασμένα με πολλοὺς συμβολισμούς¹⁸. Συγκλονιστικώτερος ἐκεῖνος κατὰ τὸν ὅποιο οἱ ἄνευ νοήματος συλλαβές τῶν Κρατημάτων συμβολίζουν τὰ «ἄρρητα ῥήματα» τῶν ὕμνων τῶν Ἀγγέλων, πὺ ἀκουσε ὁ Ἀπόστολος τῶν Ἐθνῶν Παῦλος, ὅταν «ἠρπάγη ἕως τρίτου οὐρανοῦ». Ὡς ἐκ τούτου δέ, διὰ τῶν "Κρατημάτων", Ἄγγελοι καὶ ἄνθρωποι «μιᾶ φωνῇ» καὶ «μιᾶ δοξολογία» «αἰνοῦν, εὐλογοῦν καὶ προσκυνοῦν τὸν Κύριον».

Ἡ στάση τοῦ ἱεροψάλτου. Συμβολισμοὶ καὶ διδακτικὲς ἐρμηνεῖες εἶναι ἐξ ἄλλου δυνατὸν νὰ δοθοῦν στὴν ρασοφορία τῶν ἱεροψαλτῶν, στὴν στάση τους καὶ τίς κινήσεις τους, ὅταν ἀνέρχονται ἢ κατέρχονται τὰ κλιμάκια τοῦ στασιδίου τους, ἀλλὰ καὶ στὴν μελοποιητικὴ πρακτικὴ. Στὶς λέξεις - φράσεις πὺ δηλώνουν ὕψος ἢ φωνὴ πάντοτε ἀνέρχεται (π.χ. «Ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας»), σὲ ὅσες δηλώνουν βάθος

εἰωθότα (!) με τὴν πυκνὴ καὶ σχεδὸν σὲ κάθε φθόγγο ἐναλλαγὴ τῆς βάσεως τοῦ ἰσοκρατήματος.

¹⁸ Βλ. τὴν "Ἐρμηνεία διὰ τὸ τερερέ, διατὶ ψάλλεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν", ἢ ὅποια διευπλώθη «εἰς τοὺς χιλίους ἑξακοσίους τεσσαράκοντα ἐννέα χρόνους ἀπὸ Χριστοῦ» ὑπὸ τοῦ Γερασίμου Ἱερομονάχου τοῦ Βλάχου καὶ Κρητός, τῆ παρακλήσει Δημητρίου Νταμῖα, Πρωτοψάλτου Χάνδακος Κρήτης (ΙΖ' αἰ.). Ἰωάννου Λαμπαδαρίου καὶ Στεφάνου Α' Δομεστίκου, Πανδέκτη τῆς Ἱερᾶς Ἐκκλησιαστικῆς Ὑμνωδίας τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ, Κωνσταντινούπολις 1851, τόμος Δ', σελ. 885-891.

τὸ μέλος κατέρχεται σὲ χαμηλοὺς τόνους (π.χ. «Τὰς κεφαλὰς ἡμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνωμεν»), Στὶς ἔννοιες "διάβολος", "ἁμαρτία", "κακία" κ.τ.θ. οἱ μουσικὲς θέσεις "χρωματίζονται" ἀναλόγως, στὴν χαρὰ, στὴν νίκη, στὴν Ἀνάσταση τὸ μέλος φαιδρύνεται καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

Γιὰ ὄλους τοὺς ἀνωτέρω λόγους ὁ συμβολισμὸς στὴν Ψαλτικὴ Τέχνη παιδαγωγεῖ τοὺς πιστοὺς καὶ γι' αὐτὸ ὅποια-δήποτε ἀπόκλιση ἀπὸ τὴν Πατερικὴ Ψαλτικὴ Παράδοση ἀποτελεῖ παραχάραξη τῆς πίστεως καὶ σοβαρότατο πλήγμα τοῦ ὀρθοδόξου βιώματος.

✱ **Ἡ ΨΑΛΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΔΙΑΔΕΚΕΙ ὙΠΑΚΟΗ, ὙΠΟΤΑΓΗ ΚΑΙ ΤΑΠΕΙΝΩΣΗ**

Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη, διαμορφωθείσα ὑπὸ τῶν ἐμπειροπολέμων καὶ πάντοτε ἐτοιμοπολέμων Ἁγίων Πατέρων, ἔχει ἐξοπλισθῆ μετὰ πλῆθος ἀσφαλιστικῶν δικλείδων, οἱ ὁποῖες εἶναι σὲ θέση νὰ προφυλάξουν τοὺς ἱεροψάλτες καὶ τοὺς ἀκροωμένους ἀπὸ ποικίλες πνευματικὲς παγίδες. Γι' αὐτὸ εἶναι "χορικὸν μέλος" ἡ Ψαλτικὴ, γιὰ νὰ ἐμποδίζη τὸν ἱεροψάλτη νὰ ἀκούη μόνη τὴ φωνὴ του, ὥστε νὰ μὴν αὐτοθαυμάζεται γιὰ κάτι, πὺ δὲν ἔχει ἀφ' ἑαυτοῦ. Ὁ ψάλλων "ἐν Χορῶ" ὑποτάσσει τὸ θέλημά του στὴν καλλιτεχνικὴ εὐαισθησία τοῦ προεξάρχοντος τοῦ Χοροῦ. Ὁ προεξάρχων, πάλι, ὑποτάσσει τὴν ἐλευθερία του, ρίπτοντας τὸ ἐπίπεδό του στὸ μέτρο τῶν δυνατοτήτων ἢ τῶν ἀδυναμιῶν τῶν μελῶν τοῦ Χοροῦ του. Ὁ Λαμπαδάριος ἀκολουθεῖ τὸν Πρωτοψάλτη, ὁ Πρωτοψάλτης ὑπακοῦει στὸν Τυπικάρχη καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἔτσι, γεωργεῖται ἡ ψυχὴ, ἐνσπείρεται ὁ σπόρος τῆς ὑπακοῆς καὶ τῆς ὑποταγῆς (καὶ στὸ ἐκκλησιαστικὸν, διὰ τοῦ παραδείγματος), βλαστάνει δὲ ἡ εὐλογημένη ταπείνωση κατὰ τὴν «ἐν Σταυρῶ θεία κένωσιν» τοῦ Ἀρνίου.

Στὸν στόχο τῆς ὑπακοῆς καὶ τῆς ταπείνωσης ἔχει προσαρμοσθῆ καὶ ἡ ὅλη μελοποιητικὴ δομὴ τῆς Ἐκκλησια-

στικῆς Μουσικῆς. Τὰ σύντομα μέλη εἶναι ἀπλά, σχεδὸν παιδαριώδη, γιὰ νὰ συμψάλη ὅλο τὸ ἐκκλησίασμα καὶ ὁ ψάλτης νὰ μὴν ἐπαίρεται ὡς «ὁ μόνος εἰδώς». Τὰ ἀργὰ μέλη εἶναι δύσκολα καὶ ἔντεχνα, πολλές φορές μὲ φωνητικὲς ἀκρότητες ἀπὸ πολὺ χαμηλὲς τονικότητες ἕως πολὺ ὑψηλές, ὥστε νὰ εἶναι δυσεπίτευκτος ἢ ἀψεγάδιαστος ἐκτέλεσή τους. Ἡ ἀναμέτρηση μὲ αὐτὰ ὑπενθυμίζει τὴν ἀδυναμία του καὶ στὸν δεινότερο ἔρμηνευτή.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ μελοποιητικὴ παράδοση τῶν μελικῶν "θέσεων" τοῦ βυζαντινοῦ μέλους διαφυλάσσει καὶ τοὺς μελουργούς - μελοποιούς ἀπὸ ἀυθαίρετες παρεκκλίσεις κατὰ τὴν σύνθεση νέων ἔργων. Μελικὲς "θέσεις" εἶναι οἱ πάγιες μουσικὲς φράσεις, πού ἀποτελοῦν τὸ "μέλος" καὶ στίς ὁποῖες εἶναι θεμελιωμένο ὁλόκληρο τὸ οἰκοδόμημα τῆς βυζαντινῆς μελοποιίας. Οἱ "θέσεις" εἶναι χιλιάδες, διαφορετικὲς γιὰ κάθε "γένος μελοποιίας" (Εἰρημολογικὸ, Στιχηραρικὸ, Παπαδικὸ), παρ' ὅλα αὐτά, εἶναι συγκεκριμένες, μὲ σταθερὸ καὶ ἀμετάβλητο μέλος. Ἀπ' αὐτὲς ὀφείλει νὰ ἐπιλέγη ὁ κάθε μελουργός, προκειμένου νὰ μελοποιήσῃ. Πρέπει νὰ σέβεται τὴν μελικὴ παράδοση τῶν "γενῶν" καὶ δὲν μπορεῖ νὰ συγχύζῃ τίς "θέσεις" αὐτῶν, ὅπως δὲν τοῦ ἐπιτρέπεται εὐκόλα νὰ ἐπινοῇ καινοφανεῖς "θέσεις" μὲ μέλος ξένο πρὸς τὴν ἀπ' αἰώνων Ψαλτικὴ παράδοση. «Σύνθεσε ἐὰν δύνασαι, σοῦ ὑπαγορεύει ἡ τέχνη, καλλιέργησε τὸ τάλαντό σου, ἐπαύξησε τὴν ψαλτικὴ παράδοση πρὸς δόξαν τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ μὴν ἀπομακρύνεσαι ἀπὸ τὸ ἐκκλησιαστικὸ ἦθος καὶ ὕφος τῆς ψαλτικῆς. Ἐπίλεξε ἀπὸ τὸν ἀνεξάντλητο λειμῶνα τῶν "θέσεων", γιὰ νὰ εἶσαι ἡσυχος, ὅτι δὲν καινοτομεῖς, ὅτι δὲν εἰσάγεις καρκινώματα στὰ ὑγιῆ μέλη τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς καὶ παράδωσε ἀναλλοίωτο "ὃ καὶ παρέλαβες παρὰ τῶν Πατέρων" καὶ νὰ σεμνύνεσαι ποιῶν τοῦτο καὶ «σωθήσῃ» διὰ τῆς ὑπακοῆς, διὰ τῆς ὑποταγῆς καὶ διὰ τῆς ταπεινώσεως». Εἶναι μνημειῶδες τὸ ἐπόμενο κείμενο τοῦ Μανουὴλ Χρυσάφου,

Λαμπαδαρίου του Εὐαγοῦς Βασιλικοῦ Κλήρου τὴν ἐποχὴ τῆς Ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως: «Τῶν οἴκων (ἐνν. τῶν στροφῶν τῶν Κοντακίων) δέ γε πρῶτος ποιητὴς ὁ Ἀνανεώτης ὑπῆρξε καὶ δεύτερος ὁ Γλυκὺς τὸν Ἀνανεώτην μιμούμενος. Ἐπειτα τρίτος ὁ Ἡθικὸς ὀνομαζόμενος, ὃς διδασκάλους ἐπόμενος τοῖς εἰρημένους δυσί (ἐδῶ τὸ ἐπόμενος δεν εἶναι μόνο χρονικό), καὶ μετὰ πάντας αὐτοὺς ὁ χαριτώννυμος Κουκουζέλης, ὃς, εἰ καὶ μέγας τῶ ὄντι διδάσκαλος ἦν καὶ οὐδενὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ παραχωρεῖν εἶχε τῆς ἐπιστήμης, εἶπετο δ' οὖν ὁμως κατ' ἔχνος αὐτοῖς καὶ οὐδέν τι τῶν ἐκείνοις δοξάντων καὶ δοκιμασθέντων καλῶς δεῖν ᾤετο καινοτομεῖν· διὸ οὐδὲ ἐκαινοτόμει. Ὁ δὲ λαμπαδάριος Ἰωάννης τούτων ὕστερος ὢν, καὶ κατ' οὐδὲν ἐλαττούμενος τῶν προτέρων, καὶ ἂν ταῖς λέξεσι γράφων ἰδία χειρὶ ἔφη: Ἀκάθιστος ποιηθεῖσα παρ' ἐμοῦ Ἰωάννου Λαμπαδαρίου τοῦ Κλαδᾶ μιμουμένη κατὰ τὸ δυνατόν τὴν παλαιὰν Ἀκάθιστον (καὶ ἐδῶ ἡ "μίμησις"). Καὶ οὐκ ἠσχύνετο γράφων οὕτως, εἰμὴ μᾶλλον καὶ ἐσεμνύνετο, καὶ τοῖς λοιποῖς ὡσπερ ἐνομοθέτει διὰ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ὑποδόξαντα καλῶς ἔχειν αὐτοῖς, καὶ καλῶς γε ποιῶν ἐκεῖνός τε οὕτως ἐφρόνει, καὶ φρονῶν ἔλεγε καὶ λέγων οὐκ ἐψεύδετο, ἀλλὰ τοὺς παλαιοὺς ἐμιμεῖτο τῶν ποιητῶν, τοὺς τῇ ἐπιστήμῃ ἐνδιατρίψαντας.»¹⁹

✿ Η ΨΑΛΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΕΙΝΑΙ ΔΙΑΚΟΝΙΑ ἈΓΑΠΗΣ

Ἐφ' ὅσον, λοιπόν, ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη -ἐὰν ὑπηρετῆται συνετῶς ἀπὸ τοὺς ἱεροψάλτας- καλλιιεργεῖ τὴν ὑπακοή, τὴν ὑποταγὴ καὶ τὴν ταπεινώση, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ γεννᾷ καὶ τὴν ἀγάπη. Ὡς διακόνημα ἐντὸς τῆς θείας λατρείας ἀπαιτεῖ σοβαρὲς θυσίες ἐκ μέρους τῶν "διακόνων" τῆς. Οἱ ψάλτες δὲν

¹⁹ Μανουήλ Χρυσάφου, *Περὶ τῶν ἐνθεωρουμένων τῇ Ψαλτικῇ Τέχνῃ καὶ ὧν φρονουσι κακῶς τινες περὶ αὐτῶν*. Ἡ πληροφορία παρὰ Γρ. Θ. Στάθη, *Ἡ Δεκαπεντασύλλαβος Ὑμνογραφία ἐν τῇ Βυζαντινῇ Μελοποιᾷ*, Ἀθῆναι 1977, σελ. 99-100.

ἔχουν τὴν ἀνεση τοῦ πρωῖνου ὕπνου ἢ τῆς ἀναπαύσεως σὲ ἕνα στασίδι κατὰ τὴν διάρκεια τῶν Ἀκολουθιῶν, περισσότερο μάλιστα κατὰ τὴν Θεία Λειτουργία, ὅπως ὅλο τὸ ἐκκλησιασμα. Στὸ Συναξάριο τοῦ ὁσίου Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλου μαρτυρεῖται, πῶς ἡ Θεοτόκος ἐθεράπευσε τὰ πόδια του, πὺ ἐσάπισαν ἀπὸ τὴν ὀρθοστασία στὸ στασίδι του κατὰ τὶς ὀλονύκτιες ἀγρυπνίες. «Δὲν ἔλειπεν ὁ Ὅσιος Ἰωάννης ἀπὸ τὸν δεξιὸν χορὸν πώποτε, ἀλλ' ἔψαλλε προθύμως καὶ ἐδοξολόγει ἀοκνῶς τὸν Κύριον. Ὅθεν ἀπὸ τὸν πολὺν κόπον καὶ τὴν ὀρθοστασίαν ἐσάπη ὁ πὺς αὐτοῦ καὶ ἔτρεχεν ὕλη δυσώδης· ἀλλ' ἡ παντοδύναμος Δέσποινα ἰάτρευσε αὐτόν...»²⁰. Οἱ ψάλτες δὲν μποροῦν νὰ ἀφιερῶσουν στὴν οἰκογένειά τους τὰ Σαββατόβραδα, ὅταν οἱ περισσότεροι ψυχαγωγοῦνται ἢ διασκεδάζουν. Ἐξ ἄλλου, ἐξοδεύουν γιὰ τὴν ἐκμάθηση τῆς τέχνης, γιὰ τὴν ἀγορὰ τῶν μουσικῶν βιβλίων, γιὰ τὸ κέρασμα -πολλάκις- τῶν βοηθῶν ἢ τὸ φιλοδώρημα τῶν μικρῶν κανοναρχῶν τοῦ ἀναλογίου. Ὅλα τοῦτα δὲν ἐξυπακούονται, ἐὰν ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη δὲν ἰδωθῆ ὡς διακονία καὶ ὡς καρπὸς βαθείας καὶ εὐλικρινοῦς ἀγάπης πρὸς πάντας· πρὸς τὸν Θεό, τὴν Ἐκκλησία, τὸν πλησίον καὶ πρὸς τὴν τέχνη, τὴν παράδοση καὶ τὸ ἔθνος. Ὅχι μόνον· καὶ ἡ ἔχθρα κατευνάζεται καὶ ἐχθροὶ ἀκόμη γνωρίζουν τὴν "καταλαγῆ". Ὁ Μ. Βασίλειος καὶ πάλι εἶναι ἀφοπλιστικός. Ὁ Ψαλμὸς συσφίγγει τὴν φιλία, ἐνώνει τὰ διεστῶτα καὶ γίνεται ὁ τόπος πὺ συμφιλιώνονται οἱ ἐχθροί. «Τίς γὰρ ἔτι ἐχθρὸν ἠγεῖσθαι δύναται μεθ' οὔ μίαν ἀφῆκε πρὸς Θεὸν τὴν φωνήν. Ὡστε καὶ τὸ μέγιστόν τῶν ἀγαθῶν, τὴν ἀγάπην, ἡ ψαλμωδία παρέχεται, οἷονεὶ σύνδεσμόν τινα πρὸς τὴν ἔνωσιν τὴν συνωδίαν ἐπινοήσασα, καὶ εἰς ἑνὸς χοροῦ συμφωνίαν τὸν λαὸν συναρμόζουσα.»²¹ Πόσο μᾶλλον, ἐὰν ἡ «συμ-

²⁰ Ματθαίου Λαγγῆ, *Μέγας Συναξαριστὴς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, τόμος Γ', Αθήναι 1981⁵, σελ. 24.

²¹ Μ. Βασιλείου, *Ὀμιλία εἰς τὸν Α' Ψαλμόν*, PG 29, 212C.

φωνία» αυτή επιτυγχάνεται κατά την διαδραμάτιση του ύψιστου Μυστηρίου τῆς Θείας Λειτουργίας.

✿ Η ΨΑΛΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΔΙΑΔΕΙΧΕΙ ΤΟ "ἌΡΙΣΤΟΝ ΜΕΤΡΟΝ"

Ἡ Ψαλτικὴ παράδοση ἀποτελεῖ τὴν πλέον χαρακτηριστικὴ περίπτωση ἐκκλησιαστικῆς τέχνης, κατὰ τὴν ὁποία ἀκολουθεῖται καὶ ὑπηρετεῖται τὸ μέτρον, ἢ μέση ὁδὸς ἢ βασιλική, ἢ ἀσφαλεστέρα, ἢ σοφωτέρα ἐπιλογή. Αὐτὸ προκύπτει ἀβιάστως κατὰ τὴν μελέτη τοῦ κλασσικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ μέλους, γίνεται δὲ πασίδηλον μὲ μία ἀπλὴ ματιὰ στὴν μουσικὴ σημειογραφία τῆς Ψαλτικῆς. Οὔτε τὸ μέλος, οὔτε ἡ καταγραφή του εἶναι δύσκολα καὶ πολύπλοκα, ὥστε ὁ καθένας νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ τὰ μαθαίνει καὶ νὰ μπορῇ νὰ τὰ προσαρμόζῃ στὶς προσωπικὲς του δυνατότητες. Ὡς παράδειγμα ἔστω ἡ ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρουσα περίπτωση τῶν Σημαδίων Ἐκφράσεως, τῶν γνωστῶν καὶ ὡς Ποιοτικῶν Χαρακτῆρων τῆς μουσικῆς σημειογραφίας τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, τῶν ὁποίων ἡ ἐκτέλεση καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐρμηνείας τους ἐπαφίεται στὴν δεξιότητα, τὴν αἰσθητικὴ, τὴν ψυχικὴ καὶ φωνητικὴ κατάσταση τοῦ ἱεροψάλτου, στὰ πλαίσια τοῦ «ἐν ἐλευθερίᾳ καὶ δι' ἐλευθερίας» πνεύματος τῆς Ὁρθοδοξίας.

✿ Η ΨΑΛΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΘΕΡΑΠΕΥΕΙ ΤΟΝ ΝΟΥΝ

Ὡς τελευταῖο ἄς ἀναφερθῇ καὶ τοῦτο ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη, ὅπως κάθε ἄλλη μουσικὴ ἔκφραση, εἶναι σὲ θέση νὰ διεισδύσῃ καὶ στὸν νοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ συγκεκριμένη μάλιστα μόνον θετικῶς, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν κοσμικὴ μουσικὴ, τῆς ὁποίας οἱ θετικὲς ἢ ἀρνητικὲς ἐπιπτώσεις στὸ θυμικὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρθῶνται ἀμέσως ἀπὸ τὸ περιεχόμενο καὶ τὸ ὕφος ἐκείνης. «Μετά τινος ψυχαγωγίας ἐμμελοῦς καὶ ἡδονῆς σώφρονα λογισμὸν ἐμποιοῦσης», ὁ Ψαλμὸς γαληνεύει τὶς ψυχές, καθησυχάζει τὸν θόρυβο καὶ τὶς διακυμάνσεις τῶν λογι-

σμών, ἐνῶ καταπραΰνει «τῆς ψυχῆς τὸ θυμουμενον, τὸ δὲ ἀκόλαστον σωφρονίζει...»²², δηλώνει πάλι ὁ Μ. Βασίλειος καὶ ὁ Ἀντ. Ἀλυγιζάκης σχολιάζει: «Ἡ ψυχαγωγία τῆς μουσικῆς πὸν ὁδηγεῖ στὸ "σώφρονα λογισμόν" δὲν εἶναι μία ἀπλή μορφικὴ διαδικασία. Δὲν ἐπιδρᾱ, δηλαδή, πάνω μας μόνο ἡ ἀριστουργηματικότητα. Τῆ μορφῆ, πὸν τέρπει καὶ ψυχαγωγεῖ, συνοδεύει καὶ τὸ περιεχόμενο. Ἐννοεῖται βέβαια ὅτι τὸ περιεχόμενο εἶναι αὐτὸ πὸν συμβάλλει γενικότερα στὴν παιδείωση.»²³ Ὁ προφή- τάναξ καὶ ψαλμωδὸς Δαβίδ, ὁ διὰ τῆς κινύρας ψάλλον καὶ διὰ τῆς μελωδίας πολλάκις θεραπεύσας τὸν ἐσκοτισμένον νοῦν τοῦ βασιλέως Σαούλ, ἀφῆκε ὁμολογουμένως πλουσία παρακαταθήκη στὴν Ψαλτικὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ τῶν λόγων καὶ διὰ τοῦ μέλους ἐφησυχάζων, καταπραΰνων καὶ γαληνεύων τὸν νοῦ τῶν πιστῶν. Ὁ διὰ τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης ἤρεμος καὶ γαλήνιος νοῦς ἀποτελεῖ ἰσχυρό- τατο πλεονέκτημα γιὰ τὴν παρακολούθηση καὶ συμμετοχὴ στὴν λογικὴ λατρεία τοῦ Κυρίου καὶ εἰδικῶς στὸ σωτηριῶδες Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας κατὰ τὴν Θεία Λειτουργία.

²² Μ. Βασιλείου, *Ὁμιλία εἰς τὸν Α΄ Ψαλμόν*, PG 29, 209A καὶ 212C, ἀντιστοίχως. Ἡ πληροφορία παρὰ Ἀντ. Ἀλυγιζάκη, *Ἡ Λειτουργικὴ Μουσικὴ κατὰ τὸ Μέγα Βασίλειον*, σελ. 260.

²³ Ἀντ. Ἀλυγιζάκη, ὁ.π., σελ. 260. Ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρουσα καὶ ἡ σχετικὴ μελέτη τοῦ Ἀθ. Βουρλῆ, *Ἡ Τερά Ψαλμωδία ὡς μέσον ἀγωγῆς (Ἡθικομουσικολο- γικὴ μελέτη)*, Ἀθῆναι 1995, ἡ ὁποία ἐπαρουσιάσθη ὡς εἰσήγηση στὴν ἡμερίδα τῆς Ἱεραῶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθη- νῶν τὴν 9η Μαΐου 1994, μὲ θέμα: "Θρησκευτικὴ Ἀγωγή καὶ Κοινωνικὴ Ἐνταξὴ Ἀτόμων μὲ Εἰδικὲς Ἀνάγκες», στὴν ὁποία ἀσμένως παραπέμπουμε.

Ο ΚΑΤΗΧΗΤΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ
ΤΗΣ ΨΑΛΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ
(Η ΨΑΛΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΩΣ ΜΕΣΟΝ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ)

Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἔχει ἐγερωθῆ πολὺς καὶ ἔντονος προβληματισμὸς σχετικῶς μὲ τις δυσκολίες, ποὺ παρατηροῦνται στὸ κατηχητικὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας, κυρίως τὸ νεανικό. Τὰ αἰτία αὐτῆς τῆς πανθομολογουμένης κρίσεως δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἀναλυθοῦν. Σαφῶς, «ὁ ἄρχων τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου» μὲ τὰ πολυποίκιλα ὄργανά του χαίρει μετὰ κακίας στὴν παρεμπόδιση τοῦ φωτισμοῦ καὶ ἐκκλησιασμοῦ τῶν παιδιῶν. Ὅμως, ἡ σημερινὴ ἀδυναμία τῆς Ἐκκλησίας νὰ ἐμπνεύσῃ καὶ νὰ ἀγρεύσῃ ψυχές, δὲν εἶναι ἀδυναμία τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἀλλὰ ἡμῶν τῶν ὑπηρετούντων τὸν Θεῖον Λόγον, διότι «ἡ τῶν πολλῶν ἀγάπη ἐψύγη». Ἀδυνατοῦμε ἢ ἀδιαφοροῦμε, νὰ ἐναρμονίσωμε τις σύγχρονες ἀνάγκες τῶν νέων μὲ τὴν Πατερικὴ λατρευτικὴ παράδοση, διότι ἐμεῖς πρῶτοι ἐγκαταλείψαμε ἐκείνη τὴν παράδοση, προσδίδοντάς της τὴν ἀμαύρωση ὡς πεπαλαιωμένης, παρωχημένης καὶ ἀχρήστου. Ὡστε, πλέον, κατὰ τὸν π. Γεώργιο Μεταλληνό, ἀκολουθοῦμε τακτικές, ποὺ θυμίζουν "διπλωματικές" ἐπινοήσεις, οἱ ὁποῖες ἀντὶ νὰ διασώσουν τὸν "κόσμον" στὴν Ἐκκλησία, ἐνσωματώνουν τὴν Ἐκκλησία στὸν "κόσμον". «Σημασίαν ὅμως ἰδιαιτέραν ἔχει ὁ τρόπος ἐνεργείας τῶν ἱ. Πατέρων ἐφ' ὅλων τῶν ζητημάτων... Ἐζων οὗτοι, "καθ' ὑπερβολὴν" μάλιστα, τὴν ἀγωνίαν τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐμόχθουν πρὸς οἰκείωσιν ὑπὸ τοῦ "κόσμου" τῆς "χριστοζωῆς". "Μετὰ φόβου δὲ καὶ τρόμου πολλοῦ" ἐμερίμνων διὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν Ποίμνην τοῦ Χριστοῦ καὶ ἄλλων προβάτων. Ποτέ ὅμως δὲν ἔπραττον τοῦτο ἐπὶ θυσίᾳ τῆς παραδεδο-

μ ἐ ν η ς π ί σ τ ε ω ς ... Μία τοιαύτη τακτική είναι μόνον τῶν ἡμερῶν μας "διπλωματική" ἐπινόησις. Οἱ ἱ. Πατέρες ἢ θὰ ὠδήγουν τὸν ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας ἄνθρωπον εἰς τὴν Ἀλήθειαν ἢ ὄχι, ἔχοντες ὡς πρότυπον εἰς τοῦτο αὐτὸν τὸν Κύριον, Ὅστις δὲν ἐδίστασε χάριν αὐτῆς τῆς ἀληθείας νὰ ἐρωτήσῃ καὶ τοὺς μόνους ἀπομείναντας πλησίον Του Μαθητάς: "μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν;" (Ἰωάνν. 6, 67). Προετίμων νὰ θρηνοῦν βλέποντες ψυχὰς ἐκτὸς τῆς σωστικῆς περιοχῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἢ νὰ εἰσέλθουν αὐταὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τυπικῶς, διὰ νὰ ἐξακολουθοῦν νὰ ζοῦν ἐν τῇ πλάνῃ των. Διότι ἐπίστευον, ὅτι, ὅταν ἡ πλάνη μὲνη ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας, θὰ εἶναι αὕτη ἡ Κιβωτὸς τῆς σωτηρίας διὰ τοὺς ἐν τῇ πλάνῃ. Ἄν ὅμως ἡ πλάνη εἰσέλθῃ καὶ ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, τὸ δὲ τῆς Ἐκκλησίας φῶς γίνῃ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων σκότος, "τότε τὸ σκότος πόσον;". Ἄν σήμερον ἡμεῖς ἀναγκαζώμεθα νὰ χαλαρώσωμεν τοὺς θεσμοὺς καὶ τὰς ἀρχὰς μας, δῆθεν διὰ νὰ προσελκύσωμεν εὐκολώτερον τοὺς ἑτεροδόξους ἢ τὴν νεολαίαν, σημαίνει, ὅτι ἀγνοοῦμεν ἢ λησμονοῦμεν τὴν πραγματικὴν ἔννοιαν τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ὁποίαν θεωροῦμεν, ἐλαφρᾶ τῇ καρδίᾳ, ὡς ἐν Σωματεῖον ἢ Σύλλογον, τοῦ ὁποίου τὸ Καταστατικὸν δέχεται προσθαφαιρέσεις ἄρθρων καὶ τροποποιήσεις: ἀγνοοῦμεν δὲ τὸν θησαυρὸν τῆς Πίστεως καὶ πρὸ πάντων τὴν οὐσίαν της, ἣτις εἶναι ἡ ἀλήθεια. Ἀλλοίμονον δὲ ἂν χάσωμεν τὴν ἀπόλυτον πεποίθησίν μας περὶ τοῦ τελευταίου τούτου.»²⁴ Ἐπομένως, ἡ Πατερικὴ παράδοση διὰ τοῦτο εἶναι ὠφέλιμος, διότι βαδίζει τὴν μέσην ὁδὸν καὶ ἀκολουθεῖ τὸ μέτρον, ὥστε νὰ εἶναι πάντοτε ἐπίκαιρος καὶ προσαρμοζομένη στὶς ἰδιαιτερότητες τοῦ κάθε προσώπου καὶ στὶς ἐπιταγὰς τῆς κάθε ἐποχῆς, χωρὶς νὰ ἀλλοιώνεται ἡ οὐσία καὶ ὁ χαρακτήρας αὐτῆς.

²⁴ Γεωργίου Μεταλληνού, Ἀρμόνιον καὶ Ὁρθόδοξος Πνευματικότητα (Τὸ πρόβλημα τῆς χρήσεως μουσικῶν ὀργάνων ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ Λατρείᾳ), Ἀθήναι 1970, σελ. 29-30.

Στην εποχή μας, λοιπόν, εποχή άνυπερβλήτων πνευματικῶν δυσκολιῶν καὶ ἐντόνων προβληματισμῶν ἐπὶ τοῦ τεραστίας σημασίας γιὰ τὴν Ἐκκλησία κεφαλαίου τῆς κατηχήσεως, μετὰ θλίψεως διαπιστώνει κανεὶς, ὅτι ὄχι μόνον δὲν ἐκσυγχρονίζονται τὰ μέσα καὶ οἱ δράσεις ἀσκήσεως τοῦ κατηχητικοῦ ἔργου, ἀλλὰ καὶ τὰ παραδοσιακῶς προσοδοφόρα μέσα, ὅπως ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη, δὲν ἀξιοποιοῦνται ἢ μᾶλλον ἔχουν ἀγνοηθῆ παντελῶς ἀπὸ τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν ὑπευθύνων γιὰ τὴν ἐνοριακὴ κατηχητικὴ δραστηριότητα. Καὶ ὅμως, καὶ μόνον ἡ ἀπλὴ συμμετοχὴ στὰ λατρευτικὰ δρώμενα καὶ -ἐπὶ τοῦ θέματος, στὰ ἱεροψαλτικά- εἶναι ἰκανὴ νὰ φέρῃ τεραστίους καρπούς κατηχήσεως ἐπὶ τῶν συμμετεχόντων. Δὲν εἶναι ἄλλωστε τυχαῖο, ὅτι οἱ πρωτοχριστιανικὲς αἰρέσεις ἀντελήφθησαν τὴν τεραστία ἐλκτικὴ δύναμη τῆς μουσικῆς καὶ πρῶτες τὴν μετεχειρίσθησαν ὡς βασικὸ προσηλυτιστικὸ μέσον²⁵. Σήμερα δὲ ἡ δυτικὴ ἐκκλησία καὶ οἱ λοιπὲς προτεσταντικὲς ομάδες δίδουν μεγίστη σημασία στὴν καλλιτεχνικὴ ἐπένδυση τῆς λατρείας τους καὶ θεωροῦν τὴν μουσικὴ ὡς ἱεραποστολικὸ ἐργαλεῖο. Τὶς ἀπόψεις αὐτὲς διατυπώνει ὁ Η. Huke μὲ ἰδιαίτερος κατηγορηματικὸ τρόπο. «Ἡ θρησκευτικὴ μουσικὴ προσλήφθηκε πρὶν ἀπὸ κάθε ἄλλο ὅπως ἦταν στὴν ὑπηρεσία τοῦ λειτουργικοῦ κειμένου. Ὅτι τὸ ψαλλόμενον κείμενο συμφωνοῦσε μὲ τὰ λειτουργικὰ παραγγέλματα, ἦταν ἡ πρώτη ἀνάγκη σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὅλα τ' ἄλλα ἦταν δευτερεύοντα. Ἡ θρησκευτικὴ μουσικὴ ἔπρεπε νὰ ἐπιτρέπει τὴν κατανόηση τοῦ κειμένου, νὰ ἀπέχει ἀπὸ ὅλα ἐκεῖνα ποὺ εἶναι ἄσημα, νὰ βοηθᾷ τὴν κατάνυξη τῆς καρδιάς, νὰ εἶναι στόλισμα τῆς λατρείας. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο σημεῖο παίζει κυρίως ἓνα ρό-

²⁵ Γιὰ τὸ ζήτημα τῆς εἰσαγωγῆς τῆς μουσικῆς στὴν ὀρθόδοξο λατρεία ὡς ἄμυνα ἔναντι τῆς προσηλυτιστικῆς δράσεως τῶν αἰρετικῶν βλ. Κων. Χαριλ. Καραγκούνη, *Ἡ καταγωγή τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς*, Βόλος 1995, ἔκδοση τοῦ Συλλόγου "Ε.Δ.Ρ.Α.Μ.Ε. Παναγιώτης Ἀχειλᾶς".

λο στην αντιμεταρρύθμιση. Τὸ καθῆκον τῆς θρησκευτικῆς μουσικῆς εἶναι νὰ κάνει τὴ λατρεία ἑλκυστική, νὰ τραβάει κόσμο. Χάρις στὴν ἀρετὴ τῆς θρησκευτικῆς μουσικῆς ἡ λατρεία πρέπει νὰ γίνῃ ἓνα ὄργανο ἱεραποστολικό.»²⁶ Ἐξ ἄλλου, στὸ κείμενο τῶν "Διατάξεων περὶ Θείας Λατρείας" τῆς Β' Βατικανείου Συνόδου διατυπώνονται καὶ οἱ ἐξῆς προτροπές: «Πρὸς προαγωγὴν τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς τῶν πιστῶν, ἄς ἐνθαρρυνθοῦν αἱ ἐκφωνήσεις τοῦ λαοῦ, αἱ ἀπαντήσεις, αἱ ψαλμωδίαί, τὰ ἀντίφωνα καὶ οἱ ὕμνοι, ὡς καὶ αἱ πράξεις, ἤτοι αἱ κινήσεις καὶ αἱ στάσεις τοῦ σώματος.»²⁷ Καὶ ἄλλου: «Ἄς δοθῇ μεγάλη σημασία εἰς τὴν μουσικὴν διδασκαλίαν καὶ πράξιν εἰς τὰς ἱερατικὰς σχολὰς, τοὺς οἴκους τῶν δοκίμων καὶ τὰ σπουδαστήρια τῶν μοναχῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων, ὡς καὶ τὰ ἄλλα Καθολικὰ Ἰδρύματα καὶ σχολεῖα. Πρὸς ἐξασφάλησιν δὲ τῆς ἐκπαιδεύσεως ταύτης, ἄς καταρτίζωνται ἐπιμελῶς οἱ διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς προοριζόμενοι κατηγηταί. Συνιστᾶται προσέτι ὅπως, ὅπου τοῦτο εἶναι δυνατόν, ἰδρύνωνται ἀνώτεροι σχολαὶ ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἄς δίδεται ἀληθῆς λειτουργικὴ μόρφωσις εἰς τοὺς μελοποιούς καὶ τοὺς ψάλτας, πρὸ πάντων δὲ τοὺς παιῖδας.»²⁸

✿ Ἡ ἘΥΜΜΕΤΟΧΗ ΚΑΤΗΧΕΙ

Ἡ κατήχησις, λοιπόν, μέσω τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης εἶναι μία εὐκόλος, σχετικῶς, ὑπόθεσις, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ ἀναπτυχθῇ πρὸς διάφορες κατευθύνσεις (κατηχητικὲς ομάδες, ἐκκλησίασμα) καὶ νὰ ἀφορᾷ σὲ ὁλόκληρο τὴν λατρευτικὴν πράξιν.

²⁶ Δημοσίευμα τοῦ H. Huckle στο περιοδικό "La maison Dieu", 108, σελ. 13-14. Ἡ πληροφορία παρὰ Ἀντ. Ἀλυγιάκη, *Ἡ Λειτουργικὴ Μουσικὴ κατὰ τὸ Μέγα Βασίλειο*, σελ. 266.

²⁷ Διατάξεις περὶ Θείας Λατρείας, Typis Polyglottis Vaticanis 1968, κεφάλαιο Α', ἐνότητα Β', παράγραφος 30, σελ. 17.

²⁸ Ὁ.π., κεφάλαιο Στ', παράγραφος 115, σελ. 44.

Ειδικῶς, ὅμως, γιὰ τὴν Θεία Λειτουργία τὰ πράγματα εἶναι προσφορώτερα, δεδομένου ὅτι: α) Λόγω τοῦ χρόνου τελέσεως τῆς τὴν παρακολουθεῖ μεγαλύτερο μέρος τῶν πιστῶν, οἱ ὁποῖοι -καὶ γιὰ πρακτικούς λόγους- ἀδυνατοῦν νὰ παρευρίσκονται στοὺς ἀπογευματινοὺς Ἑσπερινοὺς ἢ στοὺς πολὺ πρωῖνοὺς Ὁρθροὺς. Ἐξ ἄλλου, ἡ Θεία Λειτουργία εἶναι ἐφικτὸ νὰ τελεσθῇ καὶ αὐτόνομα ὁποιαδήποτε ὥρα τῆς ἡμέρας μὲ μεγαλύτερες πιθανότητες προσελεύσεως τῶν πιστῶν.

Στὶς κατηχητικὲς ομάδες. Εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα γιὰ τὰ μικρὰ καὶ νεαρά, κυρίως, μέλη τῶν χριστιανικῶν ομάδων, ἡ ἐπαφή μὲ τὸ τελετουργικό, τὴν ὕμνογραφία καὶ τὴν μουσικὴ τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, ἰδίως τῆς Θείας Λειτουργίας. Ἀντὶ ἄλλης ἀνιαρᾶς καὶ παρωχημένης, ἀστείας πολλὰς φορὲς γιὰ τὰ σύγχρονα δεδομένα, μουσικῆς ἐπιλογῆς, ἡ ἐμπειρικὴ ἐκμάθηση ὕμνων τῆς Θείας Λειτουργίας στοὺς νέους τῶν κατηχητικῶν ἔχει ἀποδειχθῆ πρακτικῶς ὠφέλιμος καὶ καρποφόρος. Πέραν τοῦ ὅτι κεντρίζει τὸ ἐνδιαφέρον τους κατὰ τὴν διάρκεια τῆς παρουσίας τους στὶς νεανικὲς συντροφίες, προσφέρει πολλαπλὰς ἐμπειρίες, ὅταν τὰ μέλη αὐτῶν τῶν ομάδων εὐρεθοῦν στὴν Θεία Λειτουργία καὶ ἀκούσουν γνωρίμους σὲ αὐτὰ ὕμνους, πού θὰ τραβήξουν τὴν προσοχή τους καὶ θὰ περιποιηθοῦν τὴν ἀκοή τους. Ἐκρίζωνεται ἔτσι ἡ ἄνοια καὶ ἡ ραθυμία, πού ἐπέρχονται, ὅταν ἀπλῶς παρίστανται στὸν ναό, χωρὶς νὰ κατανοοῦν ἢ νὰ συμμετέχουν στὰ τελούμενα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ ἀπλή ἔστω γνώση τῶν ὕμνων κατηχεῖ. Ἐκδιδάσκει στοὺς κατηχομένους τόσα ὅσα ἀδυνατεῖ νὰ διδάξῃ ὁ ἀνειδίκευτος καὶ πολλάκις προχειρῶς προετοιμασμένος κατηχητής.

Στὸ ἐκκλησίασμα. Τὰ ὠφέλη τῆς συμμετοχῆς στὴν ἱεροψαλτικὴ πράξη (ἐνδιαφέρον, προσοχή, καταπολέμηση τῆς ραθυμίας καὶ τῆς ἀκηδείας, ἔμμεσος πλὴν ἀποτελεσματικὴ κατήχηση κ.λπ.) θὰ εἶναι ὅμοια γιὰ τὸ ἐκκλησίασμα (μεγάλοι ἡλικιακῶς πιστοί), ἐὰν αὐτὸ προτραπῇ νὰ συμπάλη ὀρι-

σμένους ύμνους τῆς Θείας Λειτουργίας καὶ κυρίως νὰ συμμετάσχη στὶς ἀποκρίσεις τοῦ Χοροῦ πρὸς τὶς ἐκφωνήσεις τῶν ἱερέων²⁹. Βεβαίως, στὴν προκειμένη περίπτωση θὰ ὑπάρξῃ ὁ γνωστὸς ἀντίλογος, ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ μὲν Μυστήριον κινδυνεύει μὲ ἐκφυλισμό, ὁ δὲ ναὸς νὰ ἐκπέσῃ σὲ θέατρο ἀταξίας καὶ ἀποδιοργανώσεως³⁰. Ὅμως, θεωροῦμε ὅτι μὲ ἄριστο συνεργασία κληρικῶν καὶ ἱεροψαλτῶν, μὲ ὑπομονετικὴ ἐν ἀγάπῃ παιδαγώγησι τοῦ λαοῦ καὶ διακριτικὴ μεταχείρισι τῶν καταστάσεων ἀνὰ περίστασι, ἢ Χάρις τοῦ Κυρίου θὰ θαυματουργήσῃ καὶ θὰ μετατρέψῃ τὸ ἀπαθὲς ἐκκλησιαστικὸν ἐνεργὸ κοινότητα, τοὺς δὲ ραθύμους καὶ ἐκ συνηθείας παρευρισκομένους στὸν ναὸ πιστοὺς, σὲ ἀδιαλείπτως προσευχόμενα, ψάλλοντα καὶ λατρεύοντα τὸν Θεὸν Χερουβείμ, κατὰ τὴν μυστικὴν εἰκόνισι, πού μαρτυρεῖται στὸν Χερουβικὸν ὕμνον. Δὲν εἶναι μάταιον, νὰ διδασκώμεθα ἀπὸ τὴν εὐαισθησίαν πού δεικνύει ἐπὶ τοῦ θέματος ἡ δυτικὴ ἐκκλησία: «Ἡ Ἐκκλησία συνεπῶς ἀποβλέπει μετὰ ζήλου εἰς τὸ νὰ μὴ παρίστανται οἱ πιστοὶ τοῦ Κυρίου ὡς ξένοι καὶ ὡς βουβοὶ ἀκροαταὶ εἰς τὸ μυστήριον τοῦτο τῆς πίστεως, ἀλλὰ, κατανοοῦντες καλῶς τοῦτο διὰ τῶν τελετουργιῶν καὶ τῶν προσευχῶν, νὰ συμμετέχουν συνειδητῶς, εὐλαβῶς καὶ ἐνεργῶς εἰς τὴν ἱερὰν ταύτην πράξιν...»³¹ Ὑπενθυμίζουμε δὲ καὶ πάλι τὴν φράσι, «τὸ καθῆκον τῆς θρησκευτικῆς μουσικῆς εἶναι νὰ κάνει τὴν Λατρείαν ἑλκυστικὴν, νὰ τραβάει κόσμον», ἀπὸ τὸ δημοσίευμα

²⁹ Πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἡ ἀποψῆ τοῦ Αντ. Αλυγιζάκη (*Ἡ Λειτουργικὴ Μουσικὴ κατὰ τὸ Μέγα Βασίλειον*, σελ. 266), κατὰ τὸν ὅποιον «ἡ βυζαντινὴ μεγαλοπρέπεια τῆς Θείας Λατρείας, ὅπως τὴν ἐπικαλοῦνται ἀκόμη καὶ σήμερον, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ μία τέλεια διάσπασι τῆς λαϊκῆς βάσεως τῆς λειτουργικῆς πράξεως τῆς Ἀνατολῆς ἢ μία ἀκραία κοσμικοποίησις τῆς».

³⁰ Στὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας συνυπάρχουν πάντοτε τὰ συντηρητικὰ καὶ τὰ προοδευτικὰ στοιχεῖα, ὅμως αὐτὴ ἡ ἀναπόφευκτος κατάστασι εἶναι πολλὰς φορὰς καρποφόρα.

³¹ *Διάταξι περὶ Θείας Λατρείας*, ὁ.π., σελ. 23.

του H. Hucke στο περιοδικό "La maison Dieu"³². Μέσα, λοιπόν, από διαδικασίες εξοικειώσεως τῶν κατηχουμένων καὶ τοῦ ἐκκλησιάσματος μὲ τὰ λατρευτικὰ δρώμενα θὰ προκύψουν ἀρκετοί, οἱ ὅποιοι θὰ ἐνθαρρυνθοῦν νὰ γνωρίσουν βαθύτερα τὴν Ψαλτικὴ Τέχνη καὶ νὰ ἐπανδρώσουν τὰ ἱεροψαλτικὰ ἀναλόγια, δημιουργώντας τὸ εὐκτέον, τοὺς ἀπολύτως ἀπαραίτητους γιὰ τὴν λατρευτικὴ τάξη Χοροῦς Ψαλτῶν.

✿ ΚΛΤΗΧΙΣΗ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΎΜΝΟΓΡΑΦΙΑΣ

Ἡ κατήχηση τοῦ ἐκκλησιάσματος μέσω τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, εἶναι αὐτονόητον ὅτι πραγματώνεται διὰ τῆς ὑψίστης αἰσθητικῆς καὶ τῆς ἀνυπερβλήτου παιδαγωγικῆς δυνάμεως τῆς ὀρθοδόξου Ὑμνογραφίας, ἐντὸς τῆς ὁποίας συγκεφαλαιώνεται ἅπασα ἡ θεολογία τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Αντ. Αλυγιζάκης γράφει χαρακτηριστικῶς ὅτι «ἡ μουσικὴ καὶ ἡ ψαλμωδία τῆς χριστιανικῆς τελετῆς ὑπηρετεῖ ἓνα ψηλὸ διακόνημα, τὴν ἴδια τὴν θεολογία.»³³ Ἄρα, ἡ ἐπαφή μὲ τὴν Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ εἶναι σχέση μὲ τὴν ἑλληνικὴ Ὑμνογραφία, σπουδὴ στὴν ὀρθόδοξο θεολογία καὶ συνεπῶς ἔμμεσος ἀλλὰ οὐσιαστικὴ κατήχηση.

✿ Ἡ ΚΛΤΗΧΙΣΗ ὡς ἈΠΟΚΤΗΣΗ ΓΝΩΣΕΩΣ

Ἡ κατήχηση αὐτὴ θὰ ὀδηγήσῃ στὴν ἀπόκτηση γνώσεως γιὰ α) τὸ περιεχόμενο τοῦ Κυριακοῦ κηρύγματος, ὅπως αὐτὸ κατεγράφη καὶ ἀποτυπώνεται στὴν Ἁγία Γραφή καὶ β) τὴν διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως διευτώθη καὶ παρεδόθη ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἁγίων Πατέρων ὡς ἱερὰ καὶ σωτηριώδης παράδοση τῆς θεολογίας. Τέλος, ἡ διὰ τῆς Ψαλ-

³² Βλ. ὑποσημείωση 10 τῆς παρουσῆς ἐργασίας.

³³ Αντ. Αλυγιζάκης, *Ἡ Λειτουργικὴ Μουσικὴ κατὰ τὸ Μέγα Βασίλειο*, σελ. 263.

τικῆς Τέχνης κατήχηση ἀποτελεῖ θαυμασία εὐκαιρία μνήσεως σὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, πὺν διαμορφώνουν τὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση τῆς ὀρθοδόξου λατρευτικῆς ζωῆς, ὅπως εἶναι ἡ ἑλληνικὴ μουσικὴ, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ ἑλληνικὴ φιλολογία καὶ ἄλλα.

Σκοπὸς τῆς Θείας Λατρείας εἶναι ἡ σωτηρία τῶν πιστῶν, γι' αὐτὸ καὶ συμμετέχουμε ὅλοι, κληρὸς καὶ λαός, ἱερεῖς καὶ ψάλτες καὶ ἐκκλησίασμα. Ἡ σωτηρία μας ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν καθημερινή, τὴν αἰώνιο ἐπανάληψη τῆς Σταυρικῆς Θυσίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μέσῳ τοῦ αἰωνίως ἐπαναλαμβανομένου Μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη χειραγωγεῖ, ψυχαγωγεῖ, κατηχεῖ καὶ παιδαγωγεῖ μὲ τὸν καλλίτερο δυνατὸ τρόπο. Γι' αὐτὸ ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη θὰ πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ θεμελιῶδες στοιχεῖο κατηχήσεως στὶς χριστιανικὲς ομάδες (κατηχητικὰ σχολεῖα), ὥστε ἀπὸ αὐτὲς νὰ τροφοδοτηθοῦν τὰ ἱεροψαλτικὰ ἀναλογία μὲ παιδιὰ καὶ νὰ γεμίσουν μὲ πολυμελεῖς Χοροὺς ψαλτῶν.

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΑΥΤΟ
ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΗΣ ΨΑΛΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

ΣΤΟΙΧΕΙΩΘΕΤΗΘΗΚΕ ΜΕ ΤΗΝ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ,
ΕΚΤΥΠΩΘΗΚΕ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗΚΕ
ΣΕ ΠΕΝΤΑΚΟΣΙΑ ΑΝΤΙΤΥΠΑ
ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΚΔΟΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ
“ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ - ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΞΟΥΡΑΦΑΣ”
(ΦΙΛΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 41, Τ.Κ. 383 34, ΒΟΛΟΣ -
ΤΗΛ. 24210-83491),
ΦΙΛΜΟΓΡΑΦΗΣΗ CHROMA
(ΝΙΡΒΑΝΑ 15 – ΓΑΡΙΒΑΛΛΗ,
Τ.Κ. 412 21 – ΛΑΡΙΣΑ – ΤΗΛ. 2410-250450)

ΛΗΓΟΝΤΟΣ ΤΟΥ
ΔΙΣΧΙΛΙΟΣΤΟΥ ΚΑΙ ΠΕΜΠΤΟΥ
ΑΠΟ ΧΡΙΣΤΟΥ
ΣΩΤΗΡΙΟΥ ΕΤΟΥΣ